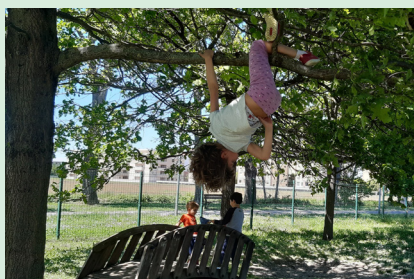


VERWONDERING EN SCHOONHEID



Educare verbinden met ruimtes
voor jonge kinderen



EDUCAS TOOLBOX

Voor professionals in opvang- en
onderwijsvoorzieningen voor jonge kinderen

VBJK, Vernieuwing in de Basisvoorzieningen voor Jonge Kinderen, België
 UIC, Center for Innovative Education, Lithuania
 University of Parma, Department of Humanities, Social Sciences and Cultural Industries, Italy
 ISSA, International Step by Step Association, Nederland
 Child Centre De Tandem, Belgium ECEC centre Hippo's Hof, Belgium ECEC centre Aukštelkė, Lithuania
 ECEC centre Vaikystės Sodas, Lithuania
 PROGES Social Cooperative (ECEC centres Maria Vittoria and Gelsomino), Italy



Graphic design

Laura de Jongh. hallomondo.nl

Layout

Julie Adkins

Vertaling

Naomi Geens

Referentie

Sharmahd N., Boudry C., Sabaliauskiene R., Cigala A., Berti S., Trikić Z., Moreno T. (2021). Verwondering en schoonheid. OOK-ruimtes en educare verbinden, EDUCAS Toolbox Voor Professionals in Opvang- en Onderwijsvoorzieningen voor Jonge Kinderen. VBJK, UIC, UniPr, ISSA.



Co-funded by the
 Erasmus+ Programme
 of the European Union

Het EDUCAS-project kwam tot stand met de steun van de Europese Commissie. Deze publicatie geeft enkel de perspectieven van de auteurs weer. De Europese Commissie is niet verantwoordelijk voor het gebruik van de informatie die in dit document wordt gepresenteerd.

INHOUD

EEN WOORD VAN DANK	4
WOORDENLIJST	4
INLEIDING	5
Het Educas-project	5
Referentiekader: Waarom ruimtes en educare?	6
Methodiek: Verandering creëren door onderzoek en praktijk te verbinden in actieonderzoek	8
EDUCAS TOOLBOX: DE BENADERINGEN, METHODEN EN TOOLS	9
BENADERING 1 Verschillende perspectieven verzamelen en analyseren	12
METHODE 1 Inzicht verwerven via focusgroepen met gezinnen en professionals	12
METHODE 2 De perspectieven van kinderen verkennen	16
<i>Tekenopdracht en interviews met kinderen</i>	16
<i>Een driedimensionaal model om de visie en behoeften van kinderen te verkennen</i>	17
METHODE 3 Reflecteren over de ruimte op basis van observaties	18
<i>Observaties en video-observaties van de ruimte</i>	18
<i>Observaties uitwisselen</i>	20
METHODE 4 Strategieën om gezinnen te betrekken in de (re)organisatie van de ruimtes	22
<i>Ruimte voor gezinnen</i>	22
<i>Continuïteit thuis-voorziening</i>	23
<i>De ruimtes ontwerpen samen met gezinnen</i>	24
<i>Workshops familieboeken maken</i>	25
BENADERING 2 Visie en praktijk verbinden	27
METHODE 5 Reflecteren op pedagogische documentatie	27
METHODE 6 Noden in de ruimtes onderzoeken via moodboards en mindmaps	29
METHODE 7 Komen tot een gedeelde visie door te investeren in geïntegreerd werken in gedeelde ruimtes	32
BENADERING 3 Professionals ondersteunen	34
METHODE 8 Bouwen aan lokale professionele leergemeenschappen tussen OJK-professionals	34
METHODE 9 Mentaliteitswijziging door internationale uitwisseling	37
<i>De cruciale rol van pedagogisch coaches</i>	38
EDUCARE EN DE RUIMTE IN TIJDEN VAN DE COVID-19 PANDEMIE	40
BIBLIOGRAFIE	42
TOOLS	44
Tool 1. Richtlijnen voor het opzetten van een focusgroep	45
Tool 2. Thematisch schema voor de focusgroep	47
Tool 3. Indicatoren om de focusgroep uit te schrijven	52
Tool 4. Richtlijnen bij de tekenopdracht voor kinderen	53
Tool 5. Interviewschema voor de kindertekeningen	55
Tool 6. Richtlijnen voor het ontwerpen van een driedimensionaal (3D) model	56
Tool 7. Richtlijnen voor het interviewen van kinderen met het 3D-model	57
Tool 8. Analyseschema voor de interviews met het 3D-model	58
Tool 9. Observatieschema	59
Tool 10. Schema voor de uitwisseling van observaties tussen OJK (en binnen de eigen voorziening)	63
Tool 11. Ouderbevraging	70
Tool 12. De perspectieven van gezinnen en professionals op de ruimte	71
Tool 13. Moodboard and mindmap tools	72
Tool 14. Vragenschema voor kleuterschool — opvang	78
Tool 15. Reflectieschema voor professionals — Focusgebied: Leeromgeving	79
Tool 16. Concrete vragen voor OJK-professionals die educare en de ruimtes willen verbinden	81

EEN WOORD VAN DANK

De auteurs danken alle kinderen, gezinnen en professionals van de betrokken OOJK uit de verschillende landen (België, Italië en Litouwen) voor hun medewerking. Eveneens een woord van dank aan de leden van de landelijke klankbordgroepen voor hun waardevolle bijdragen aan het project en de resultaten die hieruit voortkwamen. Speciale dank gaat ook naar de Europese Commissie, DG Onderwijs en Cultuur. Zonder de financiële steun van het Erasmus+ Fonds was dit innovatieve werk niet mogelijk geweest.

WOORDENLIJST

Professioneel leerpad

Het voortdurende proces van ontwikkelen, empoweren en documenteren van professionele competenties via reflectieve processen.

OOJK

Opvang- en Onderwijsvoorzieningen voor Jonge Kinderen – Diensten voor kinderen van 0 tot 6 jaar en hun gezinnen.¹

OOJK-ruimtes

De fysieke ruimtes waarin kinderen en volwassen hun dagelijkse ervaring beleven in de OOJK-voorzieningen, inclusief infrastructuur, meubilair, materialen / speelgoed.

Pedagogische Documentatie

Foto's, video's, observaties, en dergelijke die het dagelijkse leven in de OOJK documenteren, wat ruimte schept voor reflectie en gedeelde praktijken waarin zowel het team, de kinderen als de gezinnen betrokken zijn.

Verschoolsing

Een benadering waarbij het voorbereiden van kinderen op hun schoolse carrière de eerste en belangrijkste functie van OOJK wordt. De klemtoon komt hierdoor in sommige OOJK vooral op academische resultaten te liggen, zonder oog voor de rijke verbinding tussen spelen, leren en zorgen, wat centraal staat in de 'educare'-benadering.

Klankbordgroep

In elk land fungeerde een groep van sleutelfiguren uit de OOJK-sector (bestaande uit lokale beleidsmakers, vertegenwoordigers van de initiële opleidingen en trainingen op de werkvloer, vzw's werkzaam in de sector ...) als critical friends. Deze klankbordgroepen hielpen het proces en de resultaten van het project breder contextualiseren, wat de impact en duurzaamheid ervan ten goede komt.

Het 'minder kan meer zijn' (less can be more) principe

Het idee dat kinderen competente en actieve participanten zijn in hun leerproces en welbevinden, werd vooral in enkele Italiaanse regio's verder ontwikkeld. Vanuit dit referentiekader dienen de ruimtes en materialen de kinderen te stimuleren om op hun eigen ritme en vanuit hun eigen interesses zelfstandig op ontdekking te gaan. Ruimtes zijn best niet overstimulerend, maar dienen net weldoordacht ingericht te zijn qua materialen, kleuren en inrichting. Dit laat kinderen toe zich beter te concentreren en op een creatieve manier ervaringen op te doen. Natuurlijke en niet-voorgestructureerde materialen (houten blokken, gerecycleerde materialen ...) ondersteunen deze aanpak.

¹ OOJK-systemen kunnen geïntegreerd zijn (voorzieningen voor kinderen van 0-6 jaar die onder de bevoegdheid van eenzelfde ministerie vallen) of gescheiden, het zogenaamde split-systeem (0-3 en 3-6 jarigen komen in verschillende voorzieningen terecht onder de bevoegdheid van diverse ministeries). (Vlaanderen kent een split systeem; Litouwen een geïntegreerd systeem; en Italië is in transitie van split naar geïntegreerd). In deze tekst verwijzen we naar OOJK in het algemeen, maar waar nodig in functie van de context maken we een onderscheid tussen opvang (0-3 jaar) en kleuterschool (2,5 of 3-6 jaar). Meer informatie over de OOJK-systemen in de drie landen, vind je [hier](#).

INLEIDING

Het EDUCAS-project

Het EDUCAS-project wil OOKJ-settings creëren die de ontwikkeling van kinderen op holistische wijze ondersteunen. Dit met aandacht voor de diverse noden van kinderen en gezinnen en in het bijzonder kwetsbare gezinnen die een grotere kans lopen op sociale uitsluiting.

Het project kwam tot stand in samenwerking tussen onderzoekscentra en OOKJ in drie landen (België, Italië en Litouwen)

	ONDERZOEKSCENTRA	OOKJ
België (Vlaanderen)	<u>VBJK, Vernieuwing in de Basisvoorzieningen voor Jonge Kinderen</u>	→ De Tandem (Brugge) → Hippo's Hof (Gent)
Italië	<u>University of Parma, Department of Humanities, Social Sciences and Cultural Industries</u>	→ PROGES – Maria Vittoria (Turijn) → PROGES – Gelsomino (Parma)
Litouwen	<u>UIC, Center for Innovative Education</u> -	→ Aukštelkė (Aukštelkė) → Vaikystės Sodas (Vilnius)

ISSA (International Step by Step Association) was verantwoordelijk voor de communicatie en verspreiding van de projectresultaten.

De betrokken partners zetten gedurende het project verschillende acties op die vooral gericht waren op:

- het uitwerken van een literatuurstudie en -onderzoek naar de verbinding tussen de omgeving en curricula van OOKJ vanuit het educare-perspectief;
- het uitwerken van en experimenteren met innovatieve pedagogische benaderingen, methodes en tools om professionals te ondersteunen in het verbeteren van de OOKJ. Dit eveneens vanuit een educare-benadering waarbij kinderen en gezinnen betrokken worden;
- de verspreiding van de resultaten (op de EDUCAS-website en sociale media), de educatieve tools en daaraan verbonden beleidsaanbevelingen (zowel in het nationale als internationale debat);
- de ontwikkeling van een toolbox die de benaderingen, methodes en tools bundelt om professionals te ondersteunen in het werken in en met OOKJ-ruimtes / infrastructuren / materialen vanuit een educare-benadering. De toolbox voorziet inspirerende richtlijnen voor pedagogisch coaches, verantwoordelijken, managers, trainers en professionals om hun ruimtes om te vormen en hun praktijk te optimaliseren.



Referentiekader: Waarom ruimtes en educare?

Om kind- en gezinsvriendelijke leeromgevingen te creëren in OJK, ontwikkelde EDUCAS dit werk vanuit een educare-referentiekader. Educare (een samenvoeging van de Engelse woorden education, leren en care, zorg) kijkt op een holistische manier naar het werken met kinderen: welzijn, leren en spelen zijn intrinsiek met elkaar verbonden en evenwaardig aan elkaar (Broström, 2006; Jensen, 2018; Hayes, 2008; Noddings, 2005; Van der Mespel et al., 2020). Het reikt verder dan 'er gewoon voor zorgen dat kinderen zich emotioneel en fysiek goed voelen binnen de voorschoolse voorziening. Het gaat ook over een gevoel van belonging, ofwel 'erbij horen' en dus een inclusieve omgeving creëren voor een diversiteit aan kinderen' (Van der Mespel et al., 2020, 14).

De context beïnvloedt of een geïntegreerd perspectief op educare geïmplementeerd kan worden. Wanneer er een traditie en cultuur heerst om zorg en leren als onderscheiden taken te zien, belemmert dit een educare-benadering (Van der Mespel et al., 2020).

Ondanks de theoretische eensgezindheid over de nood aan een holistische/ educare-benadering in de vroege kinderjaren, blijkt het vaak moeilijk voor professionals om te begrijpen wat deze benadering in de praktijk inhoudt.

Denk en reflecteer: het educare-perspectief in de praktijk



- Een kind zit op schoot bij een professional die het een boek voorleest. Terwijl ze het boek voorleest, streelt ze door de haren. Het kind begrijpt een woord niet. De professional geeft een voorbeeld om het uit te leggen.
- Een professional maakt oogcontact met een kind terwijl ze er zacht tegen praat en de luier verschoont.
- Kinderen helpen de tafel klaarzetten voor het middagmaal. Ze tellen hoeveel borden ze nodig hebben, plaatsen de borden gelijk verdeeld over de tafel, ze dragen flessen water terwijl ze hun evenwicht bewaren zodat ze de flessen niet laten vallen, ze lachen en maken plezier.
- Een professional ondersteunt de kinderen in hun gesprek en het delen van verhalen terwijl ze samen eten.
 - M.: 'Mijn kleine zusje heeft een tand.'
 - Professional.: 'Echt waar? Ze heeft al haar eerste tand.'
 - P.: 'Mijn broer heeft veel tanden. Hij is groot.'
 - Professional: 'Oh, hij is al ouder dan.' (tegen de anderen): 'Hebben jullie gehoord wat P. vertelt?'
 - B.: 'Ik ga ook snel groot worden.'
- Twee ouders drinken samen koffie in de zetel in de inkomhal van de voorziening en wisselen ervaringen uit over hun kinderen.
- Een kind zit op een bank aan de ingang. Het doet een jas aan, maar het lukt niet om de jas dicht te doen. De professional zit ernaast en moedigt het geduldig aan tot het lukt.



Verzorgingsmomenten, zoals luiers verschonen of samen eten, zijn goede momenten om te investeren in de relatie en interactie met een individueel kind. Dit zijn momenten spontaan leren. (Professional, België).

In het groene kader staan concrete voorbeelden van situaties waarin een holistische aanpak van de ontwikkeling van kinderen zichtbaar is. Leren, spelen en zorg vinden er tegelijkertijd plaats zonder dat deze opgesplitst kunnen worden, laat staan dat er een hiërarchie tussen bestaat.

OOJK ruimtes zijn cruciaal voor educare: dat is de reden waarom de tools in deze publicatie focussen op 'OOJK ruimtes': de fysieke omgeving (inclusief infrastructuur, meubilair, materialen en speelgoed) waarin kinderen en volwassen hun dagelijkse ervaringen opdoen in de OOJK.

De voorbije jaren kreeg het concept van educare meer en meer aandacht in het internationale debat over OOJK.² Ook *The Council Recommendation for High-Quality Early Childhood Education and Care Systems* en het Europees Kwaliteitsraamwerk (2019) onderstreept het belang hiervan door te focussen op de vraag hoe de kwaliteit van OOJK gelinkt dient te zijn aan een holistische benadering waarin leren en zorg in elkaar overgaan.

Op Europees niveau, is er echter een algemene trend om kinderen van jongs af aan als 'academische leerlingen' te behandelen (Bennett, 2013). Dit resulteert in een hiërarchie tussen zorg en educatie en een toenemende verschoolsing (*schoolification*) van OOJK. Vanuit onderzoek en de praktijk weten we echter dat zorgende taken educatief zijn en dat zorg van intrinsiek belang is voor kwalitatief leren (Van Laere et al., 2012), zoals ook de Hongaarse pediater Emmi Pikler reeds onderstreepte (1979).

In dit perspectief neemt de ruimte een cruciale plek in. Al de voorbeelden van educare die hierboven reeds aan bod kwamen, vinden plaats in specifieke ruimtes die professionals ondersteunen in holistisch 'handelen'. Zoals naar voor kwam in de EDUCAS-literatuurstudie (2020) is er de laatste decennia een groeiende interesse in de rol van de fysieke ruimte in OOJK. Naast het team en de planning / organisatie, wordt de fysieke ruimte van de voorziening erkend als een kritische factor in functie van de kwaliteit van OOJK (Council of the European Union, 2019; Melhuish, 2016; OECD, 2012).

De aandacht voor de ruimte in OOJK nam aanzienlijk toe sinds de oprichter van de Reggio Emilia benadering, de Italiaanse pedagoog en psycholoog Loris Malaguzzi, de fysieke ruimte de 'derde opvoeder' noemde: hij ging ervan uit dat naast volwassenen en kinderen ook de kenmerken en opbouw van een ruimte een educatieve betekenis in zich dragen en de groei van kinderen in de jonge jaren beïnvloeden (Edwards & Gandini, 2018; Malaguzzi, 1987).

De Italiaanse architect Mario Botta benoemde de constructie van een schoolgebouw als '*the first pedagogical act*', ofwel de eerste pedagogische handeling (Botta, Crepet, & Zois, 2007, p.73). Hiermee vestigde hij de aandacht op de fysieke ruimte waarin het leren zal plaatsvinden, zelfs nog voordat ze geconstrueerd is (EDUCAS Literature Review, 2020).

In de 'educare-benadering' dient de ruimte als 'derde opvoeder' het holistisch welzijn en leren van kinderen aan te spreken. De manier waarop de ruimte beantwoordt aan de verschillende noden van kinderen en gezinnen heeft invloed op de cognitieve, sociale en emotionele ontwikkeling van kinderen, alsook op hun zelfwaarde en motivatie om te leren (Galardini, 2003). Het is belangrijk om de ruimtes zo in te richten dat ze resoneren met de pedagogische visie van de voorziening en kinderen en gezinnen een actieve rol te geven in het opzet hiervan (Vuorisalo, 2015). Dit betekent tevens werk maken van inclusie, door aandacht te hebben voor de noden van diverse kinderen en gezinnen en in het bijzonder kwetsbare gezinnen die een grotere kans lopen op sociale uitsluiting. Tips en aanbevelingen om alle stemmen te betrekken en diversiteit te waarderen, lees je op pagina 25.

OOJK-teams hebben op verschillende niveaus ondersteuning nodig om deze zaken aan te pakken en de ruimtes, infrastructuur en materialen te herdenken. Naast organisatorische en financiële steun, is een sterke pedagogische visie nodig om gerichte en concrete keuzes te maken. Dit betekent onder meer tijd voorzien voor OOJK-professionals om stil te staan bij hun eigen praktijk in een professioneel leerpad.

2 De aandacht voor educare nam ook op nationaal niveau toe. Bijvoorbeeld in Vlaanderen publiceerde het ministerie van Onderwijs in 2020 een inspiratiegids voor kleuteronderwijzers om samen te werken aan kwaliteitsvolle kleuterparticipatie, inclusief een hoofdstuk dat zich toespitst op het creëren van voorschoolse omgevingen vanuit een educare-perspectief (zie: <https://www.vlaanderen.be/publicaties/samen-werken-aan-een-kwaliteitsvolle-kleuterparticipatie-een-inspiratiegids-voor-kleuteronderwijzers>). Ook in Italië krijgt dit aandacht (zie bijvoorbeeld: Musatti, T., Picchio, M. Early Education in Italy: Research and Practice. IJEC 42, 141–153, 2010; https://www.researchgate.net/publication/225360539_Early_Education_in_Italy_Research_and_Practice) en publiceerde de minister van Onderwijs specifieke richtlijnen en die focussen op educare in een geïntegreerd systeem (zie: <https://www.miur.gov.it/linee-pedagogiche-per-il-sistema-integrato-zerosei->)

Methodiek: Verandering creëren door onderzoek en praktijk te verbinden via actieonderzoek

Met een nadruk op de samenwerking tussen onderzoekscentra en OOJK-praktijken in elk land, werd het EDUCAS-project vormgegeven volgens de methodologie van actieonderzoek, wat resulteerde in innovatieve praktijken op vlak van de ruimte en educare.

Het actieonderzoek trachtte:

- alle stemmen en perspectieven te betrekken – en zo inzicht te krijgen in de manieren waarop kinderen, ouders en teams de organisatie van de OOJK-ruimte beleven en hoe dit al dan niet verbonden is aan hun visie op educatie en zorg;
- de professionele leerpaden van het personeel in OOJK verder te ontwikkelen op vlak van 'educatie' en 'zorg' voor kinderen, gezinnen en teams, met als doel de link tussen de ruimte en educare te versterken.

In questo modo, ricerca e sviluppo professionale sono
Op die manier werden onderzoek en professionele ontwikkeling geïntegreerd, in een combinatie van onderzoek en (zelf)reflectie, wat resulteerde in een transformerende praktijk (Bove, 2009).

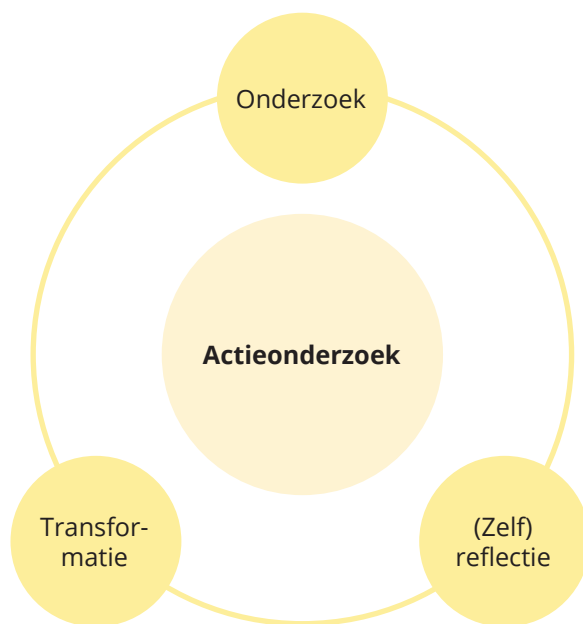
Ook al werkten de projectteams in de drie landen op een aantal gemeenschappelijke gebieden, ze hadden ook elk een specifieke focus voor het professioneel leerpad:

België: het onderzoekscentrum (VBJK) en de twee betrokken OOJK werkten vooral aan de vraag 'hoe kunnen we de visie en praktijk beter op elkaar afstemmen als we ruimtes vanuit een educare-benadering inrichten?'

Italië: het onderzoekscentrum (UniPr) en de twee betrokken OOJK werkten vooral aan de vraag 'hoe kunnen we educare valoriseren in de dagelijkse praktijk door OOJK-ruimtes te transformeren, met specifieke aandacht voor de stem van kinderen?'

Litouwen: het onderzoekscentrum (UIC) en de twee betrokken OOJK werkten vooral aan de vraag 'hoe kunnen we ruimte bieden aan gezinnen en een fysieke ruimte creëren die een relationele ruimte toelaat, vanuit een educare/ democratisch perspectief?'

De benaderingen, methodes en tools die werden ingezet in het implementeren van de Professionele Leerpaden vormen de kern van deze toolbox. Daarbovenop vind je hier de volledige [EDUCAS case study rapporten](#) met voorbeelden uit de praktijken van de drie betrokken landen ([België](#), [Italië](#), [Litouwen](#)).



Vanuit de intentie om praktijk en onderzoek te verbinden en een gezamenlijk leerproces op gang te brengen, begeleidden de onderzoekscentra in elk van de drie contexten de teams van de twee betrokken OOJK in een gezamenlijk reflectieproces op de ruimte, infrastructuur en materialen. In dit proces kwamen verschillende strategieën aan bod zoals supervisie, observatie, video-observatie, pedagogische documentatie, enzovoort. Met hun team zochten de professionals naar antwoorden op vragen als:

- hoe kunnen we de stemmen van kinderen, ouders en professionals vertalen in het (her) inrichten van de ruimtes in OOJK vanuit een educare benadering?
- vertrekken we vanuit een educare benadering als we de OOJK ruimtes inrichten en materialen aanbieden?
- hoe kunnen we warme en inclusieve OOJK ruimtes creëren?

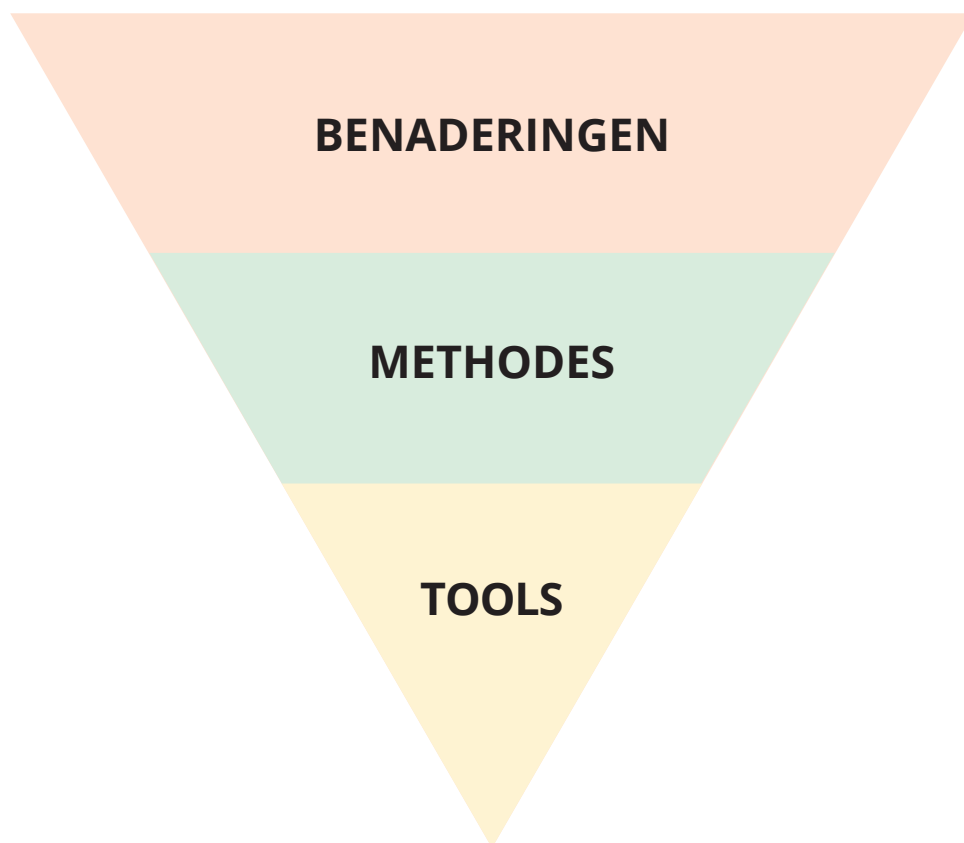
EDUCAS TOOLBOX: DE BENADERINGEN, METHODES EN TOOLS

Deze toolbox bundelt de benaderingen, methodes en tools ontwikkeld in het EDUCAS-project om professionals te ondersteunen in het werken in en met OOJK-ruimtes/ infrastructuur/ materialen vanuit een educare-benadering.

De toolbox voorziet inspirerende richtlijnen voor pedagogisch coaches, verantwoordelijken, managers, trainers en professionals om hun ruimtes om te vormen en hun praktijk te optimaliseren.

De tools en methodes kunnen aangepast worden naargelang de context en specifieke noden.

Overzicht van de toolbox



BENADERING 1

Verskillende perspectieven verzamelen en analyseren:

Hoe kunnen we het perspectief en de stemmen van kinderen, ouders en professionals meenemen bij het (her)inrichten van de ruimtes in de OOJK?

METHODE 1

INZICHT VERWERVEN
via focusgroepen
met gezinnen en
professionals

TOOL 1

Richtlijnen voor het
opzetten van een
focusgroep

TOOL 2

Thematisch schema
voor de focusgroep

TOOL 3

Indicatoren om de
focusgroep uit te
schrijven

METHODE 2

Esplorare le
De perspectieven van
kinderen verkennen

TOOL 4

Richtlijnen bij de
tekenopdracht voor
kinderen

TOOL 5

Interviewschema voor
de kindertekeningen

TOOL 6

Richtlijnen voor het
ontwerpen van een
driedimensionaal (3D)
model

TOOL 7

Richtlijnen voor het
interviewen van
kinderen met het 3D
model

TOOL 8

Analyseschema voor de
interviews met het 3D
model

METHODE 3

Riflettere sugli spazi
Reflecteren over de
ruimte op basis van
observaties

TOOL 9

Observatieschema

TOOL 10

Schema voor de
uitwisseling van
observaties tussen
OOJK (en binnen de
eigen voorziening)

METHODE 4

Strategieën om gezinnen
te betrekken in de (re)
organisatie van de
ruimtes

TOOL 11

Ouderbevraging

TOOL 12

De perspectieven
van gezinnen en
professionals op de
ruimte

BENADERING 2

Visie en praktijk verbinden:

Hoe kunnen we door werk te maken van de ruimte vanuit een educare-benadering de pedagogische visie en praktijk met elkaar verbinden?

METHODE 5

Reflecteren over de pedagogische documentatie

METHODE 6

Noden in de ruimtes onderzoeken via moodboards en mindmaps

METHODE 7

Komen tot een gedeelde visie door te investeren in geïntegreerd werken in gedeelde ruimtes

TOOL 13

Moodboard en mindmap tools

TOOL 14

Vragenschema voor keuterschool — opvang

BENADERING 3

Professionals ondersteunen:

Hoe kunnen we professionals ondersteunen in het valoriseren van educare bij de (re)organisatie van ruimtes/ materialen?

METHODE 8

Bouwen aan lokale professionele leergemeenschappen tussen OOK-professionals

METHODE 9

Internationale uitwisseling

TOOL 15

Reflectieschema voor professionals — Focusgebied: leeromgeving

TOOL 16

Concrete vragen voor OOK-professionals die educare en de ruimtes willen verbinden

Indien relevant, vind je voor elke benadering en toolomschrijving volgende elementen:

- Ervaringen uit het EDUCAS-project
- Hoe de tool in de praktijk werd ingezet
- Stemmen van de participanten aan het proces
- Tips en aanbevelingen
- Belangrijkste inzichten en resultaten van het EDUCAS-project

BENADERING 1

Raccogliere e analizzare Verschillende perspectieven en noden verzamelen en analyseren

Bij de (her)inrichting van OOJK-ruimtes is het cruciaal om naar 'alle stemmen', inclusief deze van kinderen, gezinnen en professionals, te luisteren.

Inzicht in de visie en mening van kinderen en volwassenen brengt een reflectieproces op gang. Dit proces helpt je om te beslissen welke plekken om aanpassing vragen om beter tegemoet te komen aan de noden van kinderen en gezinnen.

METHODE 1 Inzicht verwerven via focusgroepen met gezinnen en professionals

Werken met focusgroepen is een boeiende manier om gezinnen en het team van bij de start te betrekken.

Focusgroepen hebben een tweevoudige functie:

1. info verzamelen over de perspectieven en behoeften van de deelnemers, wat aanleiding kan geven tot een behoefteanalyse;
2. mogelijkheden creëren voor de deelnemers om uit te wisselen en samen nieuwe ideeën en overtuigingen te vormen.

Focusgroepen organiseren vraagt een goede voorbereiding en overleg met partners (Tool 1). De methode en onderwerpen voor de focusgroep leg je op voorhand vast. In het EDUCAS-project werd een schematisch overzicht ontworpen met:

- **thema's** – algemene kwesties die alle focusgroepen dienen te verkennen;
- **gebieden** – specifieke onderwerpen die alle focusgroepen dienen aan te raken;
- **deelgebieden** - suggesties en uitleg hoe dit aan te brengen bij de deelnemers. Elk onderzoeksteam kan dit aanpassen naargelang de context.

Zolang alle thema's aan bod komen, maakt het weinig uit in welke volgorde thema's en (deel)gebieden worden besproken in de verschillende focusgroepen. Daarenboven kunnen de deelgebieden ook verschillen naargelang tot wie je je richt. Lees er alles over in Tool 2.

Na afronding van de focusgroepen, kan Tool 3 je helpen doorheen het uitschrijfproces.

Ervaringen uit het project

In het project beslisten de partners in de drie landen om een actieonderzoek op te zetten in de zes betrokken OOJK met focusgroepen voor teams en voor gezinnen (in afzonderlijke groepen). De methode en thema's van de focusgroepen werden op voorhand besproken en vastgelegd, zodat alle partners aan het einde van het proces gelijkaardige data voor analyse zouden verzameld hebben.

De analyse van de resultaten van de focusgroep vormden input voor de planning van het professioneel leerpad met het personeel. Op die manier ondersteunden de focusgroepen het doel van het actieonderzoek om onderzoek te koppelen aan reflectie- en transformatieprocessen.



'Opvang en onderwijsvoorzieningen voor jonge kinderen kunnen actief participatie stimuleren door ouders, families en kinderbegeleiders te betrekken in het beslissingsproces.

(Council of the European Union, 2019, 8)



Ondersteunende tools voor Methode 1.

TOOL 1 Richtlijnen voor het opzetten van een focusgroep

TOOL 2 Thematisch schema voor de focusgroep

TOOL 3 Indicatoren om de focusgroep uit te schrijven

De belangrijkste thema's die de partners overeenkwamen, zijn:

- binnenspeelruimtes en de inkom;
- routinemomenten (hygiëne, eten, slapen);
- ruimte voor volwassenen;
- buitenruimtes;
- ideale ruimtes.

De thema's voor de gezinnen en de teams waren dezelfde.

In totaal, overheen de **drie landen**, organiseerde EDUCAS **13 focusgroepen** (6 met ouders en 7 met professionals) met **36 ouders** en **47 professionals**. In het EDUCAS-project faciliteerden de onderzoeksteams de focusgroepen. Ook coaches, verantwoordelijken of andere teamleden van de OOJK kunnen dit opnemen.

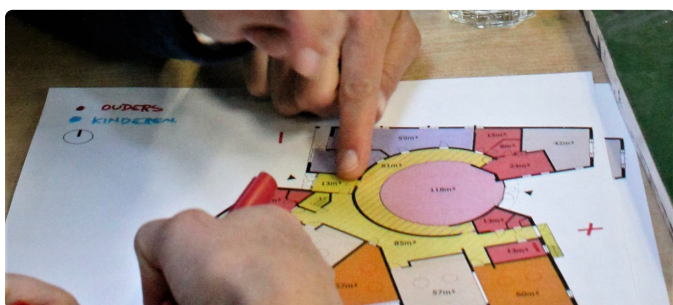
Proces van de focusgroepen – hoe zag het er in de praktijk uit?

Aan het begin van elke focusgroep toonden de facilitatoren een plattegrond van de OOJK-ruimte en plaatsten dit midden op de tafel (zie foto's hieronder). De facilitator vroeg eerst en vooral om de plek aan te duiden die zij zelf het meest appreciëren, alsook de plekken waarvan ze denken dat de kinderen het meeste houden. Vervolgens, elke keer de deelnemers een specifieke plek benoemden tijdens de discussie, markeerde de facilitator deze plek op de plattegrond. Zodoende ontstond er tegen het einde van de focusgroep een visualisatie van de perceptie van ouders en professionals van de ruimte in de voorziening.

Deze oefening tracht de meest vernoemde plaatsen binnen de voorziening visueel weer te geven, alsook de meest en minst gebruikte plekken en de meer/ minder besproken ruimtes. Het tekenen op de plattegrond kan ook gunstig zijn voor het verloop van het gesprek zelf: het kan concepten verhelderen en de verschillende perspectieven van professionals en gezinnen in beeld brengen.

Om de participatie van anderstalige gezinnen en mensen met diverse achtergronden mogelijk te maken, werd een tolk ingeschakeld waar nodig.

De partners voorzagen ook de mogelijkheid om individueel in gesprek te gaan met enkele gezinnen, bijvoorbeeld wanneer ouders zich meer comfortabel voelden in een één-op-één interactie of wanneer mensen om organisatorische redenen niet aanwezig konden zijn op het voorziene tijdstip.



"Onze kinderen zijn voortdurend omringd door kant-en-klare- en plastic spullen, dus de kleuterschool is best minimalistisch, met essentiële materialen." (professional, Italië)

"Ik hou van de inkom en welkomstruimte omdat het net een 'agora' is, een plek waar ouders zijn die elkaar ontmoeten..." (ouder, Italië)

"Kinderen vinden het niet altijd leuk om aan tafels te zitten om te tekenen of te schrijven. Het is moeilijk om hen dan samen te brengen, vaak moeten we elk van hen individueel aanmoedigen." (professional, Litouwen)

"Ik ben blij dat er aangename natuur is vlakbij en de kinderen kunnen genieten van een bezoekje aan de dieren, het voederen van de geiten. Dit is een voordeel voor kinderen die op het platteland naar de kleuterschool gaan [...] Elk gezin heeft andere gewoontes als het gaat over naar buiten gaan bij 'slecht' weer." (Ouder, Litouwen)

"De eetruimte moet vertrouwd, gezellig en kalm zijn. Het is fijn hier. We hebben hieraan gewerkt en gebruiken nu 'echte' borden, een tafelkleed ..." (professional, België)

"Ik weet eigenlijk niet hoe het toiletmoment en de ruimte hier is georganiseerd." (ouder, België)



Tips en aanbevelingen



- Bij het organiseren van de focusgroepen, is het aan te raden om met twee facilitatoren aanwezig te zijn, zodat één persoon het gesprek in goede banen kan leiden, terwijl de andere een 'assisterende rol' kan opnemen (en bijvoorbeeld kan zorgen voor technische ondersteuning, de sfeer en non-verbale communicatie van de verschillende deelnemers tijdens de focusgroep kan observeren ...).
- Selecteer een diverse, gemengde groep van deelnemers voor de focusgroepen met ouders en teams. In het geval van de ouders: een mix in gender, etnisch-culturele diversiteit, in leeftijd van de kinderen. Voor professionals: uit verschillende (leeftijdsgroepen, mensen met verschillende rollen en kwalificaties, verschil in jaren werkervaring (indien van toepassing).
- Informeer op voorhand alle deelnemers over het doel van de focusgroep, de anonimiteit van de verzamelde informatie en hoe je deze zal gebruiken.
- Zorg er als facilitatoren voor dat iedereen aan bod komt, schenk aandacht aan wie minder het woord neemt en erken wat er gezegd wordt zonder te oordelen of zelf in te vullen. Wees voorzichtig als je vragen van deelnemers zoals 'wat bedoel je hiermee?' beantwoordt. Soms stuur je onbedoeld het vervolg van het gesprek in een bepaalde richting door het antwoord dat je geeft. In zo'n geval is het soms beter om de vraag terug te spiegelen en zelf opnieuw te vragen 'wat bedoel je precies?'.
- Foto's van verschillende ruimtes in OOJK kunnen de deelnemers helpen om bepaalde thema's te verkennen. Neem bijvoorbeeld een foto van een klaslokaal, de inkomhal, toiletten en/of de slaapkamer. We raden aan om foto's te gebruiken van OOJK-ruimtes die niet in het onderzoek betrokken zijn zodat de deelnemers zich vrij voelen om hun mening te delen. Toon de foto aan de groep en vraag: 'Wat denk je van deze foto?' of 'Wat zie je?'. Vervolgens kan je vragen 'Is er iets dat je leuk/ interessant/ boeiend/ ... vindt aan deze foto?', 'Wat?', 'Waarom?'. Vraag eveneens: 'Is er iets dat je niet leuk vindt aan deze foto?', 'Wat?', 'Waarom?' Enzovoort. Het doel is om het beeld te gebruiken als vertrekpunt voor een verder gesprek over de ideeën, percepties en gevoelens ten aanzien van educare en de ruimte.
- Als je de verschillende thema's verkent, vraag dan steeds om concrete voorbeelden. Enkel zo kom je er achter wat professionals en ouders 'werkelijk' denken en vermijd je standaardantwoorden.
- Wanneer een verantwoordelijke of ander teamlid een focusgroep begeleidt, vraagt dit mogelijks om extra ondersteuning in hoe zo'n focusgroep op te zetten en uit te voeren. Daarnaast kunnen machtsrelaties (bijvoorbeeld tussen de verantwoordelijke en het team of tussen het team en ouders) in meer of mindere mate de antwoorden beïnvloeden. Dit hoeft geen probleem te vormen voor de gegevensverzameling, maar het is goed om hier bewust van te zijn en hier iets mee te doen indien nodig.

Inzichten uit de focusgroepen

De resultaten van de analyse van de focusgroepen tonen een aantal gemeenschappelijke tendensen in de drie landen. Enkele voorbeelden van wat gezinnen en professionals deelden, staan in de volgende paragraaf. De volledige analyse is beschikbaar via deze [link](#).

Bruikbare inzichten uit de focusgroepen voor toekomstige planning

1. Komen tot centrale thema's

Na afronding van de focusgroepen, analyseerden de onderzoekscentra in dit project de resultaten. Daaruit kwamen een aantal gedeelde thema's naar voor, zoals:

- *het belang van ruimtes creëren die gezinnen welkom heten* (bijvoorbeeld 'de inkom waar ouders elkaar kunnen ontmoeten') om hen een stem te geven en hun participatie te ondersteunen.

Verder is het ook van belang om ouders te informeren over wat er gebeurt binnen de OOK, aangezien veel ouders met vragen zitten 'over hoe de ruimtes georganiseerd zijn'.

- *het belang van een 'minder kan meer zijn' benadering.* Deze aanpak is sterk ontwikkeld in Italië (vooral in bepaalde regio's), en de partners hun interesse hiervoor groeide doorheen het project. In dit perspectief zijn OOK-ruimtes best niet te overstimulerend, maar verkiest men een welbedoachte keuze van materialen (vooral niet-voorgestructureerd en natuurlijk — zoals houten blokken, gerecycleerd materiaal, en in het algemeen materialen die niet vooraf bepalen hoe ze dienen gebruikt te worden, maar de invulling bij de kinderen laten). Dergelijke omgeving ondersteunt de ontdekkingsmogelijkheden voor kinderen en zorgt voor een 'rustige' omgeving waarin creativiteit en relaties kunnen groeien.
- *de spanning tussen zorg en leren lijkt* in sommige contexten dagelijks present te zijn, met een voelbaar onderscheid tussen leren, spelen en zorgen. In de holistische educare-benadering die we willen promoten zijn deze aspecten intrinsiek met elkaar verbonden en dus onafscheidelijk.
- *de waarde van de buitenruimtes.* In sommige contexten worden de buitenruimtes minder gebruikt dan de binnenruimtes vanuit een zekere tendens om niet graag naar buiten te gaan bij zogenaamd 'slecht weer'. Tegelijkertijd erkennen zowel gezinnen als professionals de cruciale rol van buitenruimtes voor het welzijn en het leren van de kinderen, wat het belang benadrukt om aandacht te schenken aan de waardering van deze plekken.
- *het belang van de routinemomenten (eten, hygiëne, slapen).* Deze momenten en ruimtes zouden niet van ondergeschikt belang mogen zijn ten opzichte van de spelmomenten of de meer gestructureerde activiteiten. In die dagelijkse routinemomenten ontwikkelen kinderen zorgende, relationele, cognitieve, fysieke en emotionele aspecten van hun identiteit. Deze momenten en de ruimtes waarin ze plaatsvinden verdienen dus extra aandacht.



2. Van reflectie naar actie

Elk land contextualiseerde de resultaten van de analyse en ondernam volgende stappen:

- ze deelden de resultaten met de teams van de betrokken OOK, gingen hierover met hen in gesprek en kwamen tot reflectie;
- ze deelden de resultaten met de gezinnen op diverse manieren (samenkomsten, posters aan de muur met de belangrijkste resultaten, feedbackmomenten);
- ze ontwikkelden een actieplan, bestaande uit twee onderdelen: 1) een gecontextualiseerd professioneel leerpad, afgestemd op elke OOK; 2) een gedeeld professioneel leerpad dat de twee OOK uit ieder land samenbracht om specifieke acties te delen, elkaar te ontmoeten en uit te wisselen, en in die zin op kleine schaal een 'professionele leergemeenschap' te vormen.

TEKENOPDRACHT EN INTERVIEWS MET KINDEREN

Eén van de Tools die in de drie landen werd gebruikt, is het analyseren van tekeningen van kinderen en de gesprekken met hen. Daarenboven gebruikte het Italiaanse team een driedimensionaal model van de OOK om de kinderen te bevragen en na te gaan hoe kinderen de ruimte en materialen 'zien', ervaren en betekenis geven. Deze verkenning hielp de teams om het perspectief, de noden en behoeften van de kinderen beter te begrijpen om van daaruit stil te staan bij mogelijke acties om de ruimte om te vormen.

Specifieke richtlijnen om de activiteit op te zetten en aan te brengen bij de kinderen, alsook het benodigde materiaal, vind je in [Tool 4](#).

Ervaringen van het EDUCAS-project

Het proces van de perspectieven en meningen van kinderen verzamelen verliep als volgt:

- ➔ de OOK-professionals vroegen kinderen om hun favoriete ruimte in de OOK te tekenen.
- ➔ in een kort individueel interview vroeg de onderzoeker of professional het kind om te vertellen over zijn/haar tekening. Tijdens het gesprek werden er ondersteunende vragen gesteld zoals: Wat heb je getekend? Wat vind je leuk aan de ruimte die je tekende? Mis je hier iets in de ruimtes in de voorziening?

Voor het complete overzicht van vragen, bekijk [Tool 5](#).

Bruikbare inzichten uit de tekeningen en gesprekken met kinderen voor toekomstige planning

1. Komen tot centrale thema's

Uit de analyse van de tekeningen en interviews met de kinderen kwamen verschillende thema's naar voor zoals: de kinderen zijn op zoek naar plekken waar ze kunnen ontdekken en 'spelen', maar evengoed naar ruimte om tot rust te komen. Die laatste zijn vaak moeilijker te vinden in de OOK. Kinderen willen ook de verbinding voelen tussen hun gezin en de voorziening.

De volledige analyse van de perspectieven van de kinderen lees je [hier](#).

2. Van reflectie naar actie

Na analyse van de tekeningen en interviews:

- Besprak het onderzoeksteam de resultaten met de OOK-teams.
- Werden de resultaten hiervan samengebracht met de inzichten uit de focusgroepen met gezinnen en professionals.
- Droegen de resultaten bij aan het uittekenen van het actieplan van de OOK. Op die manier werd er rekening gehouden met de behoeften van de gezinnen en de kinderen bij het omvormen van de ruimtes.

Ondersteunende tools voor Methode 2.

TOOL 4 Richtlijnen bij de tekenopdracht voor kinderen

TOOL 5 Interviewschema voor de kindertekeningen

TOOL 6 Richtlijnen voor het ontwerpen van een 3D-model

TOOL 7 Richtlijnen voor het interviewen van kinderen met het 3D-model

TOOL 8 Analyseschema voor de interviews met het 3D-model

Tips en aanbevelingen

- 1) De interpretatie van de tekeningen van kinderen en hun antwoorden is complex en soms niet mogelijk. Daarom beslisten de projectpartners om vooral te focussen op kinderen van 4-6 jaar oud, ook als was de voorziening gericht op 0-6 jarigen.
- 2) Bij dergelijk werk is het goed om als onderzoeker en professional bewust te blijven dat de analyse steeds een interpretatie is van wat kinderen delen en enkel bedoeld is om de reflectie in het team te voeden.



EEN DRIEDIMENSIONAAL MODEL OM DE VISIE EN BEHOEFTE VAN KINDEREN TE VERKENNEN

Het Italiaanse pilootproject ging nog een stap verder met het verkennen van het kindperspectief aan de hand van een driedimensionaal model. Een doctoraatsstudent van de Universiteit van Parma (dr. Sara Berti), betrokken in het EDUCAS-project, bouwde een 3D-model van de ruimtes waar de kinderen vertoeven. Ze vroeg hen elk individueel om aan de hand van Playmobil-poppetjes, die henzelf, twee vriendjes en de professionals voorstelden, te vertellen over een dag in de voorziening.

Specifieke richtlijnen om zo'n 3D-model te bouwen en informatie te verzamelen met de kinderen vind je respectievelijk in [Tool 6](#) en [Tool 7](#)

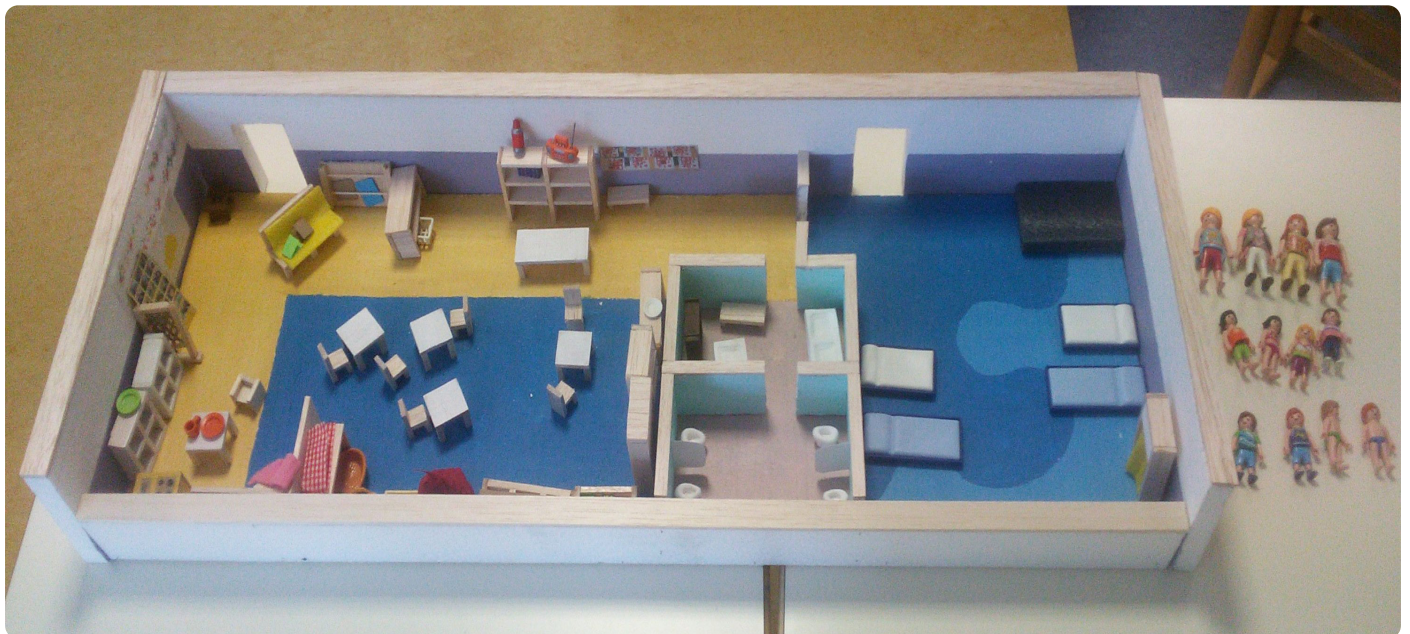
Voor de analyse van de activiteit met het 3D-model richten de observaties zich op volgende drie hoofdcategorieën:

RUIMTE = Welke ruimte wordt voorgesteld?

MENSEN = Welke mensen komen aan bod?

REDEN = Waarom werd deze plek als de favoriete plek gekozen?

Wil je meer te weten komen over het analyseraster voor de interviews met het 3D-model, bekijk dan [Tool 8](#).



METHODE 3 Reflecteren over de ruimte op basis van observatie

OBSERVATIES EN VIDEO- OBSERVATIES VAN DE RUIMTE

Observeren is een kostbaar instrument om de praktijk werkelijk te 'zien' en erover te reflecteren, individueel of in groep. Het is een bewust kijken naar wat er gebeurt, het bevroeren van een moment of het capteren van een momentopname wat reflectie hierop nadien mogelijk maakt.

Observeren gaat niet over 'oordelen' maar over verschillende perspectieven op eenzelfde situatie toelaten om van daaruit het gesprek te openen over mogelijke interpretaties, betekenissen en praktijken. (Bove, 2009; Sharmahd, 2011).

Observaties uitvoeren was een van de tools die EDUCAS aanwendde om aandacht te schenken aan de ruimte vanuit een educare-perspectief. De onderstaande paragrafen geven twee methodes mee die in het project aan bod kwamen: educare valoriseren door observaties en observaties uitwisselen.

Educare valoriseren door observaties

In het Italiaanse pilootproject realiseerden de teams zich dat de relationele en emotionele betekenis van de '(ver)zorgende' ruimtes (h)erkend wordt door de professionals, maar dat de betekenis van diezelfde ruimtes voor het leren minder helder en expliciet is. Daarom stelde het EDUCAS-team zichzelf de vraag: Hoe kunnen we de educare-waarde van de ruimtes in onze OOK meer zichtbaar maken, door expliciet te maken hoe er ook leren plaatsvindt in verzorgende ruimtes?

Dit punt werd uitgebreid besproken in de teams en het hielp de professionals om de leerpaden van kinderen meer op te merken op verschillende momenten en plekken in de voorziening. Onderzoekers en professionals ontwierpen samen een circulair en wederkerend pad dat de uitwisseling over verschillende perspectieven toeliet.

Ervaringen uit het EDUCAS-project

Zowel observaties door een volwassene als video observaties werden ingezet als methode voor reflectie. De teams werkten een observatieschema uit (Tool 9), zodat alle participanten in het proces min of meer door dezelfde 'observatiebril' konden kijken. Uiteindelijk vormden onderstaande vragen een leidraad voor reflectie:

- Wat gebeurt er precies op deze plek?
- Welk leren vindt er plaats?
- Welke relationele en emotionele aspecten komen aan bod?

Ter voorbereiding bepaalden professionals en verantwoordelijken van elke voorziening op welke cruciale plek ze zouden observeren. Daartoe kwamen ze tot een kort document waarin stond welke ruimte gekozen werd, waarom, alsook welke vragen of twijfels professionals hadden over die ruimte.

Er volgden zes stappen, zoals zichtbaar in het overzicht hiernaast en toegelicht op de volgende pagina.

Ondersteunende tools voor Methode 3.

TOOL 9 Observatieschema

TOOL 10 Schema voor de uitwisseling van observaties tussen OOK (en binnen de eigen voorziening)



1. **Individuele observaties van de ruimte:** Elke professional, de pedagogisch verantwoordelijke en elke onderzoeker observeerden individueel (op verschillende tijdstippen) dezelfde cruciale plek. Ze maakten hiervoor gebruik van het observatieschema en een of meer korte video's (opgenomen met hun smartphone).
2. **Observaties en reflecties uitwisselen:** Van zodra alle observaties afgerond waren, las elke observator de waarnemingen van de andere observators. Tijdens een gezamenlijke bijeenkomst van de professionals, verantwoordelijken en onderzoekers, werden inzichten en reflecties gedeeld.
3. **Herontwerpen van de ruimte:** Geïnspireerd door de gedeelde reflecties en discussies werd de ruimte herontworpen.
4. **Individuele observaties van de herontworpen ruimte:** dezelfde observatieprocedure als in stap 1 werd opnieuw gebruikt (elke professional observeerde de herontworpen ruimte).
5. **Observaties en reflecties uitwisselen:** dezelfde reflectieprocedure als vòòr het herontwerpen van de ruimte (stap 2) werd opnieuw gebruikt na het herontwerpen (met name de observaties delen en er samen over reflecteren).
6. **Documenteren van het proces:** het hele proces werd gedocumenteerd met foto's, video's en verslagen.

Van reflectie naar actie – een voorbeeld uit het project

Uno spazio ritenuto critico dai team italiani era lo spazio dell'accoglienza,, che era stato modificato. In Italië zagen ze de inkom als een cruciale plek, die werd aangepast om het COVID-19-protocol te volgen, waardoor de ouders niet langer de lokalen van de kinderen konden betreden. Aangezien de reorganisatie zo snel diende te gebeuren, voelden de professionals al gauw de nood om bij de inrichting van die ruimte stil te staan. Ze wilden begrijpen of de ruimte functioneel was en een warme overgang voor de kinderen en ouders mogelijk maakte.

Het circulair proces van (video)observaties bood het team de mogelijkheid om de inrichting van de ruimte en het meubilair aan te passen en zo te begrijpen hoe het verwelkomen een moment van educare kon zijn voor kinderen en gezinnen.

Als eerste stap definieerden de professionals specifieke educare-elementen bij het verwelkomen, zoals:

- kinderen bij aankomst welkom heten;
- aandacht schenken aan en zorg dragen voor ouders;
- oog hebben voor alle kinderen, zeker deze die het wat moeilijker hebben met het afscheid nemen van hun ouders;
- een vorm van zelforganisatie van de andere kinderen in de groep installeren terwijl de professional de pas aangekomen kinderen en ouders verwelkomt;
- een gevoel van erbij horen creëren bij de groep, door elke dag opnieuw 'de groep te vormen'.

Door de gezamenlijke reflectie op de observaties werden concrete veranderingen doorgevoerd in de welkomstruimte die de waarde van leren, zorgen en spelen benadrukten:

- de ruimte voor de inkom werd vergroot. In de plaats van de kastjes kwam er een bank voor de kinderen. Op die manier voelde de inkom ruimer aan en werd het een plek waar ouders en kinderen zich bij aankomst meer welkom konden voelen.



→ initieel verhuisden de professionals de themahoeken dichter bij de deur, zodat ze een beter zicht hadden op de reeds aanwezige kinderen terwijl ze de andere kinderen en hun gezinnen verwelkomden. Echter, na de observaties verplaatsten ze de themahoeken zowel vlak bij de inkomdeur als elders in het lokaal. Op die manier werd het minder druk aan de ingang.

→ aanvankelijk beschouwden de professionals de glazen wand tussen het lokaal en de gang als 'storend' voor de kinderen in de klas omdat ze telkens afgeleid werden door de aankomst van hun vriendjes. Na de observaties werd de aanwezigheid van het raam anders bekeken: het gaf namelijk extra betekenis aan de momenten van verwelkomen, groeten, afscheid nemen en het weerzien tussen kinderen en ouders. De transparantie van het raam zorgde voor een meer participatief gebeuren. Van zodra de groep het als een bron van kracht begon te zien, brachten de professionals het raam meer tot zijn recht door de meubels die ervoor stonden te verplaatsen in functie van meer zichtbaarheid voor de kinderen.

OBSERVATIES UITWISSELEN

Observaties uitwisselen betekent dat professionals van de ene voorziening gaan kijken naar de ruimtes van de andere voorziening en omgekeerd. Na de observaties delen ze wederkerige reflecties. Hetzelfde kan gebeuren binnen eenzelfde team, wanneer de professionals van de ene leefgroep bijvoorbeeld hun collega's van een andere groep observeren.

Het uitwisselen van observaties toont de 'kracht van een externe blik' om stil te staan bij de eigen praktijk. Vaak is het moeilijk voor een team om hun praktijk om te vormen, zelfs wanneer ze expliciet op zoek zijn naar verandering. Een externe blik die schijnbaar 'eenvoudige' vragen stelt (zoals 'waarom organiseer je dit moment op die manier?'; 'waarom heb je de tafels zo gezet?') kan enorm ondersteunend zijn voor het reflectieproces binnen het team, en dus ook het zelfbewustzijn vergroten over de visie en de onderliggende overtuigingen die de keuzes sturen. Het stimuleert het team om te zien waar de visie al dan niet strookt met het handelen, waardoor zij hun praktijk nog kunnen versterken dan wel aanpassen.

Wanneer teams observaties uitwisselen, ervaren ze zowel de positie van zelf 'de externe blik' zijn, als geobserveerd worden door 'de blik van de ander'.

Beide posities helpen het team om met nieuwe ogen naar hun dagelijkse praktijk te 'kijken'.



Observaties en video-observaties - Stemmen van professionals

"Het team benadrukte het belang van de videomethodiek omdat het de professionals toeliet om zichzelf en hun collega's aan het werk te zien tijdens het onthaal. Het creëerde ook de mogelijkheid om te reflecteren op zowel het emotionele aspect als het leren van de kinderen."

"Dankzij neergeschreven observaties en video opnames, konden kleuterleerkrachten en kinderbegeleiders in de opvang observeren en omgekeerd, waarbij vooral ook de vaardigheden van de jongere kinderen naar voor kwamen."

"Door de video-observaties in de groep te analyseren, was het mogelijk om vast te pakken hoe de inkomruimte, ook al was ze aangepast in lijn met de pandemiemaatregelen, toch nog een warm welkom voor kinderen en gezinnen kon toelaten."

Tips en aanbevelingen



- 1) Video-observaties zijn een kostbare methode voor gezamenlijke reflectie. Het laat toe om een moment te bevriezen en er later over te reflecteren. Een video geeft een breder zicht op de gehele ruimte. Het voorziet de mogelijkheid om zichzelf vanuit extern perspectief te observeren, het helpt non-verbale communicatie zichtbaar maken, alsook acties die gelijktijdig plaatsvinden en complexe interacties (niet louter 1 op 1)
- 2) Video-observatie laat professionals toe zichzelf meermaals te herbekijken, wat toelaat om specifieke processen meer in de diepte te begrijpen.
- 3) Vooraleer met video-observaties te beginnen, dient het pedagogisch team stil te staan bij een aantal essentiële zaken en mogelijkheden van dit instrument. Zo is het heel belangrijk om af te spreken dat het doel van de video observaties niet is om de educatieve praktijken te beoordelen, maar wel om deze praktijken beter te begrijpen en te reflecteren over de inrichting van de ruimte en welke betekenissen de ruimte krijgt of in zich draagt.

Van reflectie naar actie – een voorbeeld uit het project

De twee Vlaamse OOKJ betrokken in het EDUCAS-project organiseerden uitwisselingsmomenten om bij elkaar te gaan observeren.

Voordat ze met de observaties begonnen, werd het team voorbereid door het onderzoeksteam en de verantwoordelijken. Belangrijk daarbij was helder maken dat de focus lag op reflecteren over de praktijk en niet het beoordelen ervan.

De observaties verliepen volgens een vooraf bepaald schema met focus op hoe de verschillende ruimtes (inkom, lokalen, routineplekken — voor eten, slapen, hygiëne, buitenruimtes en ruimtes voor volwassenen) georganiseerd zijn en gebruikt worden, welk soort interacties er plaatsvinden, met het oog op een educatiebenadering (Tool 10).

Na de observaties stond een gezamenlijk reflectiemoment gepland. Zowel de geobserveerde professionals als degenen die observeerden waren aanwezig, samen met de verantwoordelijken en het onderzoeksteam (als facilitatoren voor het gesprek). Het reflectiemoment (met feedback) was als volgt gestructureerd:

1. de observators delen op een beschrijvende manier wat ze gezien hebben.
2. de geobserveerde professionals vertellen wat ze hierover denken en hoe zij zich voelden tijdens de observatie (interpretatie).
3. de observators voegen hun interpretatie hieraan toe en delen wat zij naar hun eigen praktijk meenemen van wat ze gezien hebben.
4. de facilitatoren vatten samen en voegen eventueel hun idee toe waar nodig.



Uitwisselen van observaties – Stemmen van professionals

De professionals uit beide OOKJ deelden dat deze ervaring zeer verrijkend was voor hen omdat 1) ze verschillende/ gelijkende praktijken konden zien in een andere context en hieruit leerden; 2) ze hun eigen praktijk konden herdenken en dieper ingaan op wat ze als vanzelfsprekend zagen.

“Het was zeer interessant om te zien; ik zag dat hun ruimte erg veranderde. Maar ik kon ook mijn eigen klas, mijn ruimtes in de kleuterschool herdenken.”

“Ze hebben een plek vol met laarzen voor de kinderen zodat ze bij eender welk weer naar buiten kunnen. Dat is iets dat ik wil meenemen. Ze gebruiken de buitenruimtes ook op een zeer flexibele manier doorheen de dag, zonder vaste momenten. Dat vind ik heel inspirerend.”

“Kinderen zijn erg betrokken tijdens het eten en de ruimte is goed georganiseerd, aangenaam en kalm. De kinderen scheppen zelf hun eten op. Het deed me stilstaan bij de manier waarop wij ons eetmoment organiseren, wat een stuk minder rustig verloopt. De collega's observeerden ook bij ons en rapporteerden een gevoel van 'chaos' als ze ons eetmoment zagen. Dit is dus een eyeopener.”

“Ik zie dat ze hier met een buddy (een ouder kind) werken die een jonger kind naar het toilet vergezelt. Dat vind ik een interessante praktijk ... misschien dat we dat ook gaan doen in onze voorziening.”

Tips en aanbevelingen



- 1) Tijdens de reflectiemomenten is het belangrijk om de observaties niet meteen te willen interpreteren, maar vooral beschrijvend te blijven. Beschrijvende taal laat toe om gezamenlijk te reflecteren omdat het verschillende interpretaties van eenzelfde situatie mogelijk maakt.
- 2) Het verschil leren tussen 'beschrijven' en 'interpreteren' is een belangrijke oefening voor OOKJ-professionals. Het helpt hen bewust te worden van het soort taal dat ze gebruiken met de kinderen en gezinnen. Zo kunnen ze op termijn bewust kiezen welk taalgebruik ze verkiezen in verschillende situaties.

METHODE 4 Strategieën om gezinnen te betrekken in de (re)organisatie van de ruimtes

Binnen een educare-benadering staat een democratische aanpak centraal. Dat betekent onder meer dat we uitgaan van een gedeelde opvoedingsverantwoordelijkheid waarbij ouders erkend worden in hun rol en gezien worden als evenwaardige partners in het grootbrengen van kinderen (Rayna, Rubio, 2010). Alle gezinnen betrekken en ondersteunen in OOK is dan ook cruciaal.

Het is intussen geweten dat ouders die mee beslissingen kunnen nemen binnen OOK, een gevoel van eigenaarschap en *belonging* (erbij horen) ervaren in de OOK-gemeenschap. Behalve dat dit voordelig is voor de gezinnen, komt dit ook het welzijn van kinderen ten goede.

Van reflectie naar actie – een voorbeeld uit het project

De professionals van de OOK-centra in Litouwen in het EDUCAS-project hebben de gewoonte om op verschillende manieren met gezinnen in interactie te gaan. Binnen het EDUCAS-project gingen ze hier dieper op in, met een focus op de ruimte en educare.

Naast de focusgroepen, deden de professionals in Litouwen een ouderbevraging om hun perspectieven op de OOK-omgeving te capteren (Tool 11).

De verzamelde informatie werd samengebracht op groepsniveau en vervolgens aan de collega's binnen de OOK voorgesteld. De antwoorden van de ouders hielpen de professionals keuzes te maken in wat te veranderen in de voorziening of klasomgeving. Een vragenlijst en verdere gesprekken in de OOK-gemeenschap toonden dat veel ouders het belang erkennen van welzijn voor een harmonieuze ontwikkeling van het kind. Of zoals een ouder het verwoordde:

😊 *“Een fysiek veilige omgeving is belangrijk, maar een psychologisch veilige en stimulerende omgeving is nog belangrijker. Het beïnvloedt de ontwikkeling van kinderen.”*

Ook de Italiaanse teams bereidden een vragenlijst voor om in kaart brengen hoe gezinnen en professionals de ruimte ervaren waar ze dagelijks vertoeven. Deze vragenlijst werd in verschillende OOK in Italië, Litouwen en België verspreid (Tool 12).

RUIMTE VOOR GEZINNEN

Reflecterend over het feit dat ouders in de focusgroepen hun behoefte aan een eigen plek binnen de voorziening uitten, besliste een van de centra in Litouwen om een ‘ouderhoek’ te creëren — een aangename plek voor ouders dat hen toont dat ze welkom zijn en hen ruimte biedt om elkaar te ontmoeten.

Als antwoord op de wens van ouders (in de vragenlijsten), werd een kleine bibliotheek voor ouders in de ouderhoek geïnstalleerd. De professionals vroegen aan de ouders in welke boeken ze

Ondersteunde tools voor Methode 4.

TOOL 11 Ouderbevraging

TOOL 12 De perspectieven van gezinnen en professionals op de ruimte



Stemmen van ouders en professionals

“Wanneer je je realiseert dat ouders en professionals beiden het beste willen voor de kinderen, dan moet er wel een gemeenschappelijke basis zijn om het gesprek over kwaliteit aan te knopen. Ik heb er nooit eerder bij stilgestaan. Het spreekt voor zich dat onze reflectie en de feedback van ouders de algehele kwaliteit van onze pedagogische praktijk ten goede komt.” (professional, Litouwen)

“Ik krijg zicht op de vooruitgang van mijn kind en voel me betrokken in de planning en beslissingen die genomen worden. Ik ben blij dat mijn mening gewaardeerd wordt.” (ouder, Litouwen)



geïnteresseerd waren. Ze verzamelden boeken en magazines met een pedagogische en psychologische insteek die waardevolle informatie bevatten voor ouders en plaatsten dit op de tafel en op het rek. Ouders kunnen er na hun werk even zitten en wat lezen terwijl hun kinderen zich klaarmaken, of ze kunnen even een boek lenen voor het weekend.

De ruimte is esthetisch ingericht zodat gezinnen er zich op hun gemak en welkom voelen. Er hangen onder meer gezinsfoto's aan de muren om een verbinding tussen de thuisomgeving en de voorziening te installeren: de professionals vroegen ouders om hun favoriete foto's, die een verhaal vertellen over hun dagelijks leven of leuke momenten thuis of op vakantie, mee te brengen naar het centrum. Samen met hun kinderen, hingen de ouders de foto's op. Zowel kinderen als ouders krijgen een gevoel van behoren, van verbinding, wanneer ze zichzelf herkennen in de OOJK-omgeving.



Ik denk dat het goed zou zijn om een speciaal rek te voorzien met boeken voor ouders: over opvoeden, psychologie, enzovoort.” (Ouder)

Doorheen de dag kan diezelfde hoek gebruikt worden als een rustige plek om een kind te troosten of kunnen kinderen er de foto's van thuis zien en hierover vertellen. Ouders waarderen deze plek heel erg en velen onder hen gebruiken het wanneer ze om hun kind komen: ze zitten er even neer, lezen een krant, slaan er een babbeltje.

De tweede voorziening in Litouwen heeft eveneens een ouderhoek. Op deze plek is er een EDUCAS-stand waar alle info over te projectactiviteiten te vinden is. Er hangt ook een kalender waar de komende events en activiteiten van de voorziening op staan. Dit helpt om ouders op voorhand te informeren over wat er te gebeuren staat, maar het laat hen ook toe om in te plannen aan welke activiteiten ze graag willen deelnemen en hier tijd voor vrij te maken.

CONTINUÏTEIT THUIS - VOORZIENING

De samenwerking tussen gezinnen en professionals is een cruciaal onderdeel van het leven in OOJK.

Kinderen uiten, onder andere via hun tekeningen, de wens om hun ouders, hun thuis te 'zien' in de voorziening. In Litouwen voorzien de OOJK specifieke momenten waarop kinderen bepaalde zaken kunnen meebrengen (zoals speelgoed, boeken ...) die ze willen tonen aan hun vriendjes in de groep (ze kunnen er samen mee spelen, er iets over uitwisselen, het demonstreren, enzovoort). Op dezelfde manier mogen kinderen boeken of speelgoed van de voorziening mee naar huis nemen.

Betrokkenheid creëren, gebeurt ook door ouders te informeren over wat er gebeurt binnen de muren van de voorziening. Elke vrijdag stuurt de voorziening een nieuwsbrief over hun dagelijkse activiteit uit naar de ouders. Het team besloot om hierin een vast onderdeel aan EDUCAS te wijden. Op die manier krijgen gezinnen informatie over het project en wordt hun feedback verwelkomd.



Stemmen van ouders en professionals

Ik vind het fijn dat de klaslokalen een huiselijk gevoel uitstralen en niet zozeer dat van een organisatie.” (ouder)

“Op vrijdag is het ‘speelgoed-dag’ en dan mogen de kinderen hun speelgoed van thuis meebrengen en tonen aan hun vrienden. De kinderen kijken heel erg uit naar de vrijdagen.” (Ouder)

“Kinderen nemen verschillende dingen mee naar de voorziening aangezien ze daar met themaprojecten werken. De kinderen zeggen dan vaak ‘ah, ik kan dit in de klas tonen, want we doen daar net een project over.” (ouder)

“Ja, kinderen vinden het wel leuk om speelgoed van thuis mee te brengen, zeker tijdens de wenperiode. Het geeft hen een gevoel van vertrouwen. Ze brengen boeken of andere zaken mee wanneer we aan een nieuw project beginnen. En natuurlijk brengen ze ook hun lievelingsknuffel of object mee voor de slaapmomenten.” (professional)





“Het is belangrijk om de hele gemeenschap te informeren over de veranderingen die we doorvoeren. In elke brief delen we informatie over hoe we onze klaslokalen hebben aangepast sinds de start van het EDUCAS-project, waarom we besloten deze te veranderen en hoe het zowel de professionals als kinderen ondersteunt in hun aanwezigheid. Ouders zijn zeer benieuwd naar de veranderingen in de omgeving hier, ze delen hun ideeën en bieden hulp aan. Op die manier betrekken we onze gemeenschap in dit project.” (professional, Litouwen)

Hiernaast nodigt het OOK-team de ouders uit om, indien ze dat wensen, zelf activiteiten op te zetten binnen de muren van de voorziening, zodat de ruimte een gedeelde ruimte wordt voor de gemeenschap. Een Italiaanse vader stelde bijvoorbeeld voor om de kinderen eens per week Italiaans te leren, een moeder wou graag kunst onderwijzen, enzovoort. De kinderen houden ervan wanneer hun ouders, grootouders of andere familieleden naar de voorziening komen. Hetzelfde gebeurde online tijdens de lockdown naar aanleiding van COVID-19, wanneer er nood was aan de creatie van virtuele educare-ruimtes.

DE RUIMTES ONTWERPEN SAMEN MET GEZINNEN

De professionals van de OOK in Litouwen geraakten geïnspireerd tijdens het studiebezoek aan Italië in het kader van het EDUCAS-project. In Italië heerst (vooral in enkele regio's) een 'minder kan meer zijn'-aanpak. Vanuit die aanpak ligt de focus niet zozeer op de hoeveelheid materialen en speelgoed, maar in eerste instantie op de kwaliteit van een weldoordacht aanbod.

Goed gekozen materialen in een niet al te drukke ruimte stimuleren de creatieve ervaringen van kinderen, terwijl het hen ook toelaat om 'rustige' momenten te ervaren.



VOOR

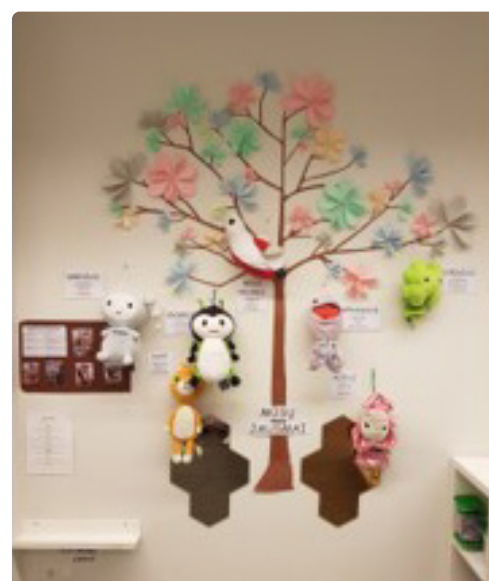


“Ik denk dat er te veel speelgoed in de klas staat. Als er minder speelgoed is, gaan kinderen met elkaar in gesprek, delen en spelen ze samen.” (professional, Litouwen)

Ervaringen van het EDUCAS-project

Gebaseerd op het Italiaanse voorbeeld, besloot de OOK in Litouwen om hun aanbod aan materialen en speelgoed voor de kinderen samen met de gezinnen te herbekijken. De stappen waren als volgt:

- ➔ het onderwerp werd besproken tijdens specifieke samenkomsten met ouders. Wanneer ouders gevraagd werd naar hun mening, deelden ze het volgende:
'Er is teveel plastic in de kleuterschool', 'We zeggen dat de ruimtes te klein zijn maar ik zie gigantische objecten – speelgoed dat veel te veel ruimte inneemt – grote auto's, blokken, drie bakken met trainen, enzovoort. Een deel daarvan kan weg.' OOK-teams en ouders kwamen tot de conclusie dat OOK-omgevingen die comfortabel zijn, goed georganiseerd en verwelkomend, het leren, spelen en zorgen beter ondersteunen.
- ➔ op basis van deze reflectie werden de ruimtes ingericht op basis van logische interessegebieden. Professionals bespraken met de kinderen en ouders welke materialen voor elke activiteitenhoek te selecteren. Overvolle kasten werden opgeruimd en materialen kregen een label zodat kinderen ze gemakkelijk kunnen terugvinden. Propere, goed georganiseerde schappen en materialen maken het eenvoudiger voor kinderen om ze te gebruiken en verkennen, wat hen een groter gevoel van zelfstandigheid geeft.
- ➔ het team creëerde vervolgens gerichte 'pedagogische documentatie' voor elke hoek in het lokaal van de kinderen: posters met



NA



afbeeldingen en korte beschrijvingen van wat kinderen op deze plek doen, welke materialen ze gebruiken, welke competenties hierdoor ontwikkeld worden, enzovoort. Elke maand passen de professionals deze informatie aan. Ouders appreciëren dit soort informatie en spreken hierover met andere ouders en professionals. Het creëert mee een gedeeld begrip van het gelijkwaardig belang van welzijn, leren en spelen voor de ontwikkeling van kinderen.

- de aangebrachte veranderingen in de ruimte werden nog eens in de verf gezet tijdens een feest met kinderen, gezinnen en het team in de OOJK.

WORKSHOPS 'FAMILIEBOEKEN' MAKEN

Eén van de Belgische OOJK werd geïnspireerd door het studiebezoek aan Italië en zette bijeenkomsten met kinderen en ouders op om samen familieboeken te maken. Ze bouwden de ingang van de voorziening om tot een warme onthaalruimte met koffie en thee. In kleine groepjes namen ouders plek aan verschillende tafels. Dit soort gelegenheden, creëert de mogelijkheid voor teams en ouders om met elkaar in gesprek te gaan, uit te wisselen en elkaar beter te leren kennen.

'Workshop' momenten organiseren met gezinnen heeft een tweevoudig effect:

- co-creatie;
- het gevoel bij ouders dat ze er alleen voor staan in de opvoeding verkleinen, door relaties tussen gezinnen te bevorderen.

In deze specifieke case waren de familieboeken ook een manier om gezinnen meer zichtbaar te maken in de OOJK-voorziening. Daarenboven waren de bijeenkomsten een manier om de verbinding te leggen tussen thuisomgeving en de voorziening door gezinsfoto's binnen te brengen en er samen met de kinderen over in gesprek te gaan.

In het lokaal van de kinderen is een specifieke plek voorzien voor de familieboeken. De kinderen kunnen aan de boeken wanneer ze dat willen, als ze hun gezin missen, of als ze verhalen over thuis willen vertellen aan vriendjes en het team. Professionals ondersteunen dit proces en gebruiken de boeken op welbepaalde momenten om met de kinderen te praten over hun familie en hun leven thuis.



Tips en aanbevelingen om alle stemmen te betrekken en diversiteit te waarderen



Het kan uitdagend zijn om diversiteit te waarderen en zichtbaar te maken. Als het gaat over 'alle stemmen betrekken', dan is het essentieel om stil te staan bij wie we bereiken en wie niet? En hoe kunnen we mogelijk maken dat iedereen een stem krijgt?

- Wanneer we bijvoorbeeld een focusgroep organiseren, zijn er manieren om toch ook stem te geven aan wie de taal niet machtig is of zich niet comfortabel voelt om te spreken in een groep ... (door een tolk te voorzien, individuele interviews te organiseren, enzovoort). Het is enorm belangrijk dat gezinnen voelen dat hun mening ertoe doet. Nodig elk gezin individueel uit (en niet enkel met een algemeen bericht) en laat hen weten dat hun mening en ervaring telt voor jou.
- Zo is het eveneens belangrijk om na te gaan hoe je alle kinderstemmen kan betrekken. Daarom is een combinatie van strategieën aan te raden, zoals bijvoorbeeld een combo van interviews, tekeningen en observaties. Op die manier krijgt zowel verbaal als non-verbaal gedrag een plek.
- Ook wanneer de OOJK-ruimtes ingericht worden, is dergelijke aandacht voor de waarde van diversiteit op z'n plaats. Enkele vragen die we onszelf daarbij kunnen stellen:
 - hebben we voldoende materiaal voor de verschillende leeftijden van kinderen?
 - bieden we een antwoord op hun verschillende noden?
 - wanneer kinderen voortdurend op meubilair klimmen dat daar niet voor bedoeld is, geven ze hun behoefte aan om te bewegen, te klimmen. Komen we tegemoet aan deze behoefte door ruimte te voorzien waar ze wel mogen klimmen?

- een gelijkaardig voorbeeld: als kinderen zich verstoppen achter de vuilbak kan dit ons doen nadenken over hoe we kunnen inspelen op hun behoefte om zich te verstoppen. Zijn er plekken in onze voorziening waar kinderen zich kunnen wegsteken?
- zijn er plaatsen waar kinderen enerzijds kunnen experimenteren, en waar ze anderzijds rustig kunnen vertoeven, zich verstoppen, even alleen zijn en gewoon 'niets doen' als ze daar zin in hebben?
- voorzien we materialen en speelgoed waarin ook kinderen met speciale noden zich kunnen herkennen (bijvoorbeeld poppen die verschillen in gender en huidskleur, potloden met subtiele kleurverschillen om alle soorten huidskleur te tekenen, boeken in andere talen, enzovoort)?
- zijn er ruimtes voor kinderen, maar ook voor volwassenen?
- zijn de ruimtes toegankelijk voor kinderen met speciale noden (bijvoorbeeld wanneer ze een rolstoel gebruiken)?

BENADERING 2

Visie en praktijk verbinden

Wanneer je de ruimtes vanuit een educare-perspectief gaat omvormen, is het essentieel dat het team een heldere pedagogische visie ontwikkelt en samen onderzoekt of de ruimtes en materialen in de OOK deze visie weerspiegelen.

Er zijn verschillende methodes en tools voorhanden om de visie om te zetten in de praktijk.

METHODE 5 Reflecteren op pedagogische documentatie

Pedagogische documentatie, vooral ontwikkeld in sommige Italiaanse regio's (Malavasi, Zoccatelli, 2012; Sharmahd, Peeters, 2019), is een manier om de OOK-praktijk te documenteren (via video's, foto's, observaties ...) in functie van:

- het verrijken van de ervaringen van kinderen;
- het ondersteunen van de dialoog met gezinnen;
- het meer zichtbaar maken van OOK;
- het stimuleren van reflectie van professionals op hun dagelijkse praktijk.

Van reflectie naar actie – een voorbeeld uit het project

Nell'ambito del progetto EDUCAS, l'utilizzo della documentazione pedagogica ha sostenuto In kader van het EDUCAS-project ondersteunt het gebruik van pedagogische documentatie de reflectie op de dagelijkse praktijk. Eén van de Belgische EDUCAS-teams besloot om vooral met foto's te werken: hoe mensen foto's nemen en kaderen, vertelt impliciet iets over de visie en pedagogische waarden.

Reflecteren op foto's met collega's brengt verschillende/ gelijkende visies/ perspectieven naar voor die vaak tot dan toe onuitgesproken en impliciet bleven.

Het team vroeg zich af hoe ze hun visie en praktijk beter met elkaar konden verbinden, vanuit een educare-benadering die tegemoetkomt aan de noden van alle kinderen. Het team vroeg zich bijgevolg af hoe ze hun ruimtes hierop konden afstemmen. De professionals stelden zich onder andere volgende vragen:

- hoe kan je ervoor zorgen dat in gemengde groepen zowel de behoefte van oudere kinderen aan exploratie aan bod komt als tegelijkertijd de nood van jongere kinderen aan een rustige en veilige ruimte gerespecteerd blijft?
- hoe kunnen we het eetmoment gemoedelijk en gezellig laten verlopen voor alle kinderen?
- hoe kunnen we de ruimte zo organiseren dat ze de professionals ondersteunt om op het ritme van ieder kind te werken?

Of zoals één van de professionals bij aanvang van het proces deelde: *'Met vrienden en familie eten is altijd gezellig. Maar het eetmoment in de groep was vaak eerder chaotisch dan gezellig. Ook de collega's benoemden dit moment als het meest chaotische moment van de dag.'*

Opmerkingen zoals deze hierboven, die woorden geven aan een bezorgdheid om het verloop van het eetmoment in de ruimte, stimuleert het team om een reflectieproces op gang te trekken om hier iets mee te doen. Volgende stappen werden genomen:

- 1) **de dag documenteren:** een externe observator (onderzoeker) nam foto's van verschillende momenten doorheen de dag in de OOK-ruimtes (geselecteerd op basis van de inzichten uit de focusgroepen met gezinnen en het team). Telkens volgde deze onderzoeker eenzelfde

professional gedurende enkele uren. In deze case was de externe observator iemand van het betrokken onderzoekscentrum van het project. Dit zou evengoed een pedagogisch coach of iemand met een gelijkaardig profiel kunnen zijn.

- 1) **visie in beeld:** elke geobserveerde professional koos een pedagogisch principe uit de visie van de OOJK en selecteerde de foto's die dit principe 'zichtbaar' maken, met aandacht voor de ruimte en educare. Een professional kon bijvoorbeeld 'diversiteit waarderen' kiezen als principe en vervolgens foto's kiezen van praktijken en ruimtes waarin dit principe volgens hem/ haar zichtbaar (of net niet zichtbaar) was.
- 2) **begeleide individuele reflectie:** de externe observator stond met elke professional afzonderlijk stil bij de gekozen én niet-gekozen foto's (Waarom koos je deze foto (niet)? Wat zie je hierop? Waarom koos je geen andere foto? ...). Vooral de reflectie op de niet-gekozen foto's bleek bijzonder interessant aangezien het expliciet maakte wat volgens de professionals zelf als 'goed handelen' (good practice) werd beschouwd en wat niet.
- 3) **beelden vertalen in concepten en woorden:** elke professional maakte een poster met de gekozen foto's gelinkt aan een specifiek thema. Ze lichtten de onderliggende visie toe om tot deze selectie van foto's te komen. Het bleek bijzonder uitdagend voor de professionals om hier woorden aan te geven. Het was een interessante oefening om voor zichzelf en anderen om onder woorden te brengen welke ideeën er achter hun handelen in de OOJK schuilen.



Stemmen van professionals

Het eetmoment en de eetplek in de OOJK omvormen, leidde tot positieve feedback van de professionals

"Nu organiseren we het eetmoment elke dag hetzelfde. Kinderen weten waaraan zich te verwachten. We zetten de ruimte samen met hen klaar. Het opruimen verloopt nu rustig nu. Sinds kort heeft elke groep z'n eigen kar met het eten, dankzij de inzichten uit de focusgroepen. Daardoor moeten we niet meer onze beurt afwachten om te eten. De sfeer is veel kalmer [...]. We zorgen ervoor dat we bij de kinderen zitten en babbelen met hen. [...] We gebruiken minder plastic materiaal om te spelen en tijdens de maaltijden gebruiken we glazen en borden."



Vrij spel
Kinderen volgen hun eigen interesses
Kinderen kiezen hun spel
Kinderen spelen alleen, spelen samen



- 4) **teamreflectie:** reflectie over de posters met het hele team (uitwisselen van verschillende perspectieven).
- 5) **van reflectie naar actie:** definiëren van mogelijke acties op basis van wat er uit het gesprek naar voor kwam.

Een voorbeeld van een concrete verandering

Vòòr het reflectieproces moesten de kinderen in de verschillende groepen aan tafel zitten en wachten totdat de kar met eten langs alle groepen was bij hen kwam. Na een moment van reflectie, besliste het team om voor elke groep een kar aan te kopen. Nu heeft iedereen z'n eigen kar en hoeft niemand te wachten. Dit is een voorbeeld van hoe dankzij reflectie op een vanzelfsprekende praktijk een kleine verandering (gebaseerd op een heldere visie) het welzijn van kinderen (en volwassenen) in OOJK positief kan beïnvloeden.



METHODE 6 Noden in de ruimtes onderzoeken via moodboards en mindmaps

Met behulp van een moodboard en mindmap kunnen professionals aandachtig zijn voor de aanwezige noden wanneer ze de ruimte inrichten en deze verbinden aan de visie binnen de OOJK.

Deze tool kwam tot stand door het Vlaamse team van het EDUCAS-project op basis van de handleiding ontwikkeld door Jo Tondeur en collega's om ruimtes voor oudere kinderen aan te passen (Tondeur et al., 2019).

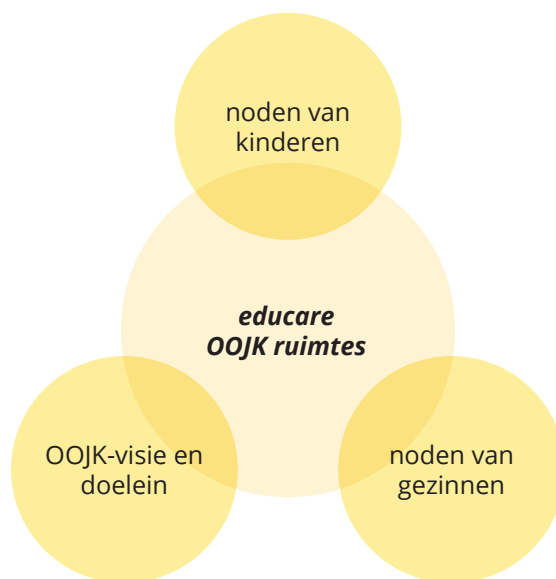
Het doel van de tool zien we als volgt:

- het **moodboard**, een visuele voorstelling of 'collage' van beelden, teksten, kleuren en objectstalen van een mogelijke opstelling, helpt het OOJK-team om helder te krijgen waar ze nood aan hebben en naar verlangen in hun eigen leefruimte (hun eigen huis indachtig), wat hen helpt om zich ergens goed te voelen (zoals licht, kleuren en geuren, enzovoort).
- een **mindmap**, een schema dat informatie visueel weergeeft, helpt om de noden van gezinnen en kinderen (volgens het team) in de OOJK te identificeren. Binnen EDUCAS droegen de resultaten van de focusgroepen, de tekeningen en interviews met de kinderen hiertoe bij. De doelen van het curriculum en de visie van de OOJK werden ook in acht genomen.

De Moodboard & Mindmap tool kan je als volgt gebruiken:

- het moodboard kan een eerste stap zijn om te verkennen wat professionals fijn vinden in de eigen woonomgeving en in welke mate deze elementen wel/niet aanwezig zijn in de OOJK waar ze werken.
- vervolgens kan het team de eigen reflectie verbinden met de noden van kinderen, gezinnen, het curriculum en de OOJK-visie in de mindmap en de inrichting van de ruimte / materialen hierop afstemmen.
- aan het einde van het proces komen ze tot een actieplan om de ruimte om te vormen in lijn met de noden van kinderen en volwassenen.

Voor de volledige 'Moodboard & Mindmap tool,' bekijk **Tool 13**.



Ondersteunende tools voor Methode 6.

TOOL 13 Moodboard & Mindmap tools



Van reflectie naar actie – een voorbeeld uit het project

Eén van de teams in de Belgische OOKJ gebruikte deze tools om de ruimtes te analyseren en te achterhalen hoe deze al dan niet tegemoetkomen aan de noden van kinderen en volwassenen binnen de visie van de voorziening. Zo kregen ze helder hoe en waar ze als team best op inzetten aangaande de ruimtes.



Het team dat aan de slag ging met het moodboard en de mindmap nam volgende stappen:

MOODBOARD:

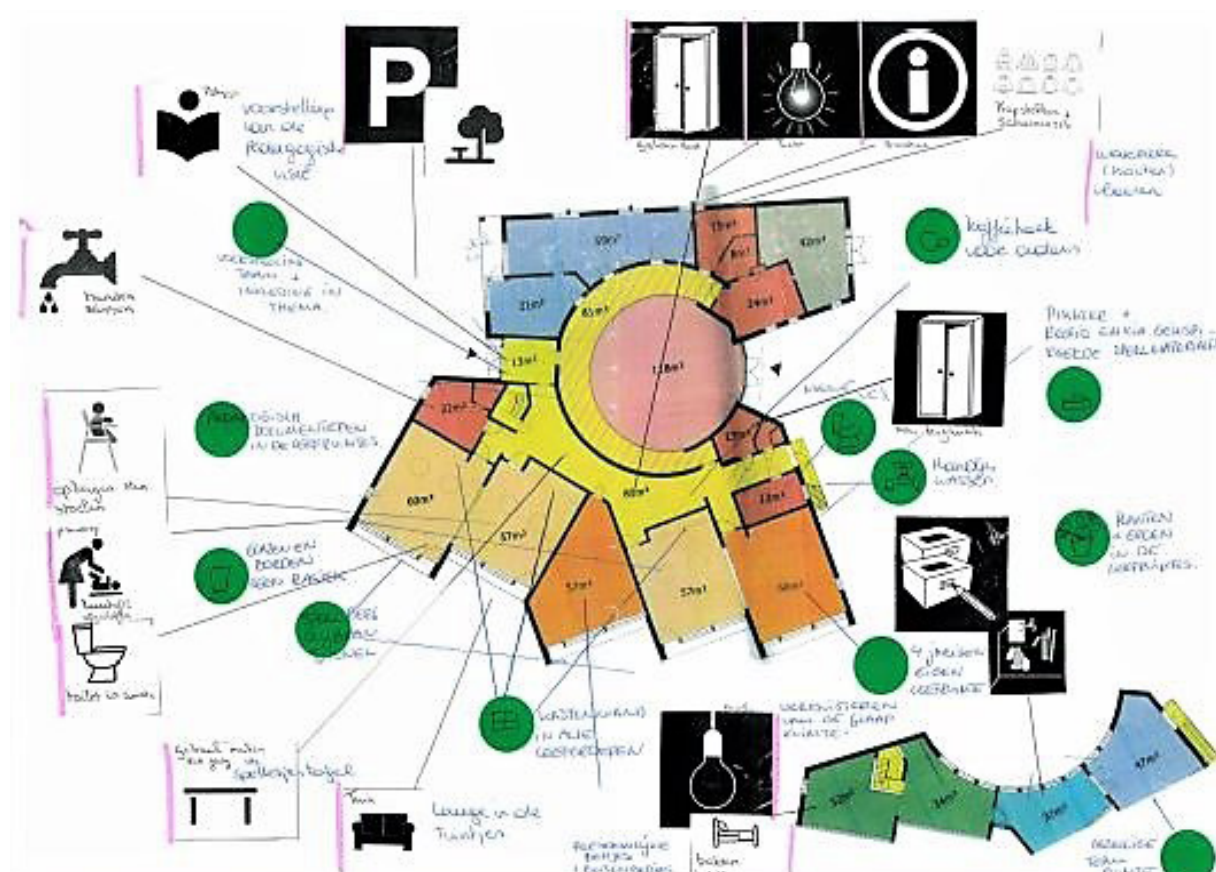
- STAP 1** Behoeftes van de professionals in kaart brengen: wat heb jij nodig / wat apprecieer jij in je leefruimte (thuis)?
- STAP 2** Reality-check: aftoetsen van de persoonlijke moodboards aan de ruimtes in de OOKJ (waar voel ik me goed op de plek waar ik werk?).

MINDMAP:

- STAP 1** Noden van de kinderen en gezinnen (om bijvoorbeeld op ontdekking te gaan, te bewegen, elkaar te ontmoeten ...) in de voorziening in kaart brengen.
- STAP 2** Noden gelinkt aan het curriculum en de praktijk in kaart brengen, vanuit een educatie-benadering
- STAP 3** Symbolen vinden die materialen/ meubilair/ ruimtes voorstellen die tegemoetkomen aan elk van de geïdentificeerde noden, om de visualisatie ervan te vergemakkelijken.



STAP 4 De plattegrond van de OOK visualiseren en markeren in welke ruimtes deze symbolen hun plaats vinden.



STAP 5 De visualisatie geeft een direct beeld van hoe de ruimte al dan niet beantwoordt aan de behoeften van de kinderen en volwassenen. Het team kijkt na welke symbolen geen plek kregen op de plattegrond, wat betekent dat hier nog ruimte voor mag gecreëerd worden. Het kan ook gebeuren dat het team ontdekt dat sommige behoeftes in welbepaalde ruimtes wel aan bod komen, maar niet ten volle. Reflectie in team dient in zo'n gevallen het hervormen van die plekken mogelijk te maken.

STAP 6 Het team blikt samen terug op de inzichten en ontwerpt een nieuwe plattegrond met mogelijke veranderingen en te nemen acties.

Tips en aanbevelingen

Werken met een moodboard & mindmap kan ook digitaal gebeuren. Je kan bijvoorbeeld [Jamboard](#), [Miro](#) of gelijkaardige platformen gebruiken om antwoorden van professionals te verzamelen. Je kan er symbolen op een zelf opgeladen plattegrond, model of foto plaatsen voor analyse. Op die manier kunnen professionals samenkomen, maar ook online samenwerken van op verschillende locaties.

METHODE 7

Komen tot een gedeelde visie door te investeren in geïntegreerd werken in gedeelde ruimtes

In veel EU landen missen de verschillende professionals werkzaam in OOJK (leerkrachten, kinderbegeleiders, assistenten ...) mogelijkheden om bij hun praktijk stil te staan en samen aan een coherente visie te bouwen.

De behoefte van teamleden met een verschillend takenpakket, om deel te nemen aan actieonderzoek met gezamenlijke paden voor reflectie, wordt benadrukt in het Europese Kwaliteitsraamwerk (European Quality Framework, Council of the European Union, 2019). Een gezamenlijk pad komt tegemoet aan de nood van het team om met z'n allen samen te reflecteren over hun praktijk, vanuit hun verschillende perspectieven, om zo te komen tot een coherent kader dat richting geeft aan het dagelijkse werk met kinderen en gezinnen.

Ervaringen uit de Vlaamse context

Zoals je kan zien in het overzicht van OOJK-systemen (zie factsheet), verlopen leren en zorg in Vlaanderen in de praktijk traditioneel gezien gescheiden. In de kleuterschool hebben het schoolteam (leerkrachten) en het buitenschoolse team (kinderbegeleiders) onderscheiden taken: 'educatieve taken' zijn de verantwoordelijkheid van de leerkrachten terwijl de 'zorgende taken' de verantwoordelijkheid van de kinderbegeleiders vormen. De professionals van de twee sectoren missen tijd om samen op hun praktijk te reflecteren. Dit maakt een concrete samenwerking naar meer educare uitdagend.

Van reflectie naar actie – een voorbeeld uit het project

In het EDUCAS-project reflecteerde het team van één van de Vlaamse OOJK op hoe de leerkrachten en kinderbegeleiders de ruimte gebruiken. De professionals stelden zichzelf de vraag hoe de ruimtes best omgevormd kunnen worden zodat ze beter tegemoetkomen aan de noden van de kleuterschool en de buitenschoolse opvang. Leerkrachten en kinderbegeleiders observeerden elkaar, gebruikmakend van het observatieschema, ontwikkeld voor de uitwisseling van observaties (Tool 10). Op basis van de resultaten stonden ze stil bij de vraag hoe ze de ruimtes gezamenlijk op een meer coherente wijze kunnen organiseren:

- ze besloten verschillende soorten materialen / speelgoed te voorzien in de twee ruimtes, deze voor de opvang en de kleuterschool, die naast elkaar gelegen zijn (bijvoorbeeld, de puzzels in het ene lokaal, de bouwblokken in het andere lokaal), zodat kinderen zelf van de ene naar de andere ruimte kunnen gaan doorheen de dag en daar andere materialen aantreffen om mee te spelen.
- elk lokaal won zo aan aantrekkingskracht. Bovendien zijn er op die manier ook minder kinderen tegelijkertijd aanwezig per lokaal omdat ze zich spontaan over de twee ruimtes verdelen.
- het verhoogt ook de zelfstandigheid van kinderen, dankzij een flexibel gebruik van de ruimtes en een 'open deur' praktijk. Het gaat tevens samen met een vlotte overgang tussen klastijd en naschoolse opvang, en omgekeerd, doorheen de dag.

In Tool 14 vind je een vragenschema voor de verschillende professionals werkzaam op dezelfde plek. De vragen onderzoeken op welke manier de professionals de ruimtes gebruiken. De antwoorden vormen de basis voor verdere reflectie op hoe de leeromgeving aan te passen en samen verder te gebruiken.

Ondersteunende tools voor Methode 7:

TOOL 10 Schema voor de uitwisseling van observaties tussen OOJK (en binnen de eigen voorziening)

TOOL 14 Vragenschema voor kleuterschool — opvang

Tips en aanbevelingen

Bij het verhelderen van de noden in een ruimte, kan de ABC basis box van pas komen. Deze box brengt specifieke aspecten naar voor die zinvol zijn voor de analyse: vorm, materialen, kleur, licht, geluid, geur, interieur, circulatie, klimaat, outdoor.³ ABC huis werkt vanuit de 'minder kan meer zijn' filosofie die focust op essentiële kwalitatieve elementen (vooral niet-voorgestructureerd en natuurlijk) die de ontdekkingen en creativiteit van kinderen stimuleren, zonder hen te overstimuleren.

³ In het EDUCAS-project bezocht het Vlaamse team het ABC huis (Art Basics for Children) in Brussel dat een 'laboratorium is voor esthetische ervaringen, creatieve ontwikkeling en artistiek bewustzijn'. Het ABC huis wil het artistiek proces inzetten als een stap richting dialoog, alsook als een reflectietool voor jong en oud om kunst meer in het dagelijkse leven te integreren. Meer informatie lees je hier: <http://www.abc-web.be/art-basics-for-children-abcvzw/?lang=en>



Tips en aanbevelingen

- Wanneer je professionals met verschillende profielen (zoals leerkrachten en kinderbegeleiders) samenbrengt in een gezamenlijk leerpad, dien je bewust te zijn van mogelijke spanningen die dit teweegbrengt. Het is daarom noodzakelijk dat de verantwoordelijken en coaches betrokken, vaardig en bereid zijn om samen aan dit soort pad te bouwen. Tegelijkertijd is het cruciaal om te pleiten voor een coherente regelgeving op beleidsniveau aangezien geïntegreerd werken vraagt om werkomstandigheden die dit mee mogelijk maken.
- Het kan uitdagend zijn om in een oud gebouw (en met een beperkt budget) te investeren in ruimtes/ infrastructuur/ materialen omdat professionals manieren moeten bedenken om hun visie binnen de gegeven ruimte te doen 'passen'. Net daarom raden verschillende onderzoekers aan om de pedagogische visie en architecturale plannen van bij de start te verbinden bij het opzetten van ruimtes voor OOJK (Van Liempd, 2018). De ervaringen met de moodboards & mindmaps zijn interessant omdat het professionals ondersteunt om de noden van kinderen/ gezinnen/ team samen te brengen. Natuurlijk helpt het om voldoende budget voorhanden te hebben, maar het is vooral ook nodig om een helder zicht te krijgen op hoe dit budget goed te gebruiken (en het niet verloren te laten gaan). Wanneer de visie en doelen duidelijk zijn, kunnen kleine veranderingen in de inrichting en materialen soms al een volledig andere praktijk mogelijk maken.
- Regelgeving kan uitdagend zijn wanneer ze de pedagogische visie van de OOJK niet lijken te ondersteunen. Zo kunnen bijvoorbeeld specifieke veiligheidsmaatregelen de volle expressie van bepaalde pedagogische waarden bemoeilijken. Een klassiek voorbeeld is het toelaten van een pedagogie van het risicovol spelen (bijvoorbeeld kinderen toelaten om in bomen te klimmen, te experimenteren, zelf met messen te snijden ...) binnen de veiligheidsregels. Op dit punt dienen beleid en praktijk tot een dialoog te komen, wat op heden niet in alle contexten het geval is. De COVID-19-situatie gaf aanleiding tot interessante voorbeelden op dat vlak (zie het hoofdstuk op pagina 40).



Als je de ruimtes wil herdenken vanuit een educatiebenadering, dan kan je jezelf concrete vragen stellen over elke ruimte, zoals voorzien in het vragenschema in **TOOL 16**.

BENADERING 3

Professionals ondersteunen

Gezamenlijke reflecties uitvoeren op hoe educare de identiteit van ruimtes binnen OOJK kan definiëren, vraagt om ondersteuning. Professionals dienen begeleid te worden in dit proces. Ze hebben nood aan mogelijkheden voor uitwisseling, samen stilstaan en nadenken, andere praktijken leren kennen, netwerken opbouwen.

Verskillende methodes kunnen OOJK-professionals helpen in dit proces.

METHODE 8

Bouwen aan lokale professionele leergemeenschappen tussen OOJK-professionals

Internationale uitwisselingen zijn enorm boeiend voor professionals die zelf bezig zijn met een eigen veranderingsproces. Ook lokale uitwisselingen kunnen zeer uitdagend en verrijkend zijn. Daarnaast zijn ze natuurlijk ook meer betaalbaar op vlak van budget en organisatie.

Bijeenkomsten en gedeelde observaties tussen twee of meer OOJK in eenzelfde land (of zelfs dezelfde stad of gemeente) kunnen op een gelijkaardige manier zorgen voor belangrijke eyeopeners bij het team. Voor wie dag in dag uit met kinderen en gezinnen werkt, is het belangrijk zich niet 'alleen' te voelen, te weten dat bepaalde zaken gedeeld kunnen worden, dat men in andere contexten met gelijkaardige situaties te maken krijgt en dat een uitwisseling inspirerende voorbeelden kan opleveren. Net daarom is deel uitmaken van een professionele leergemeenschap van grote waarde, het laat toe zich ondersteund te weten in plaats van ergens alleen op een eiland te werken.

Het EDUCAS-project ondersteunde het opzetten van professionele leergemeenschappen (Brakjović, 2014; Sharmahd et al., 2017) op lokaal niveau tussen de teams van telkens twee OOJK in elk land.

Het EDUCAS-project zorgde voor een balans binnen het professioneel leerpad om tegelijkertijd tegemoet te komen aan de specifieke noden van elke OOJK alsook aan de gemeenschappelijke noden, door de voorzieningen samen te brengen. Uitwisselen van observaties, gezamenlijke trainingen en reflectiemomenten hielpen de teams zich verbonden te voelen en andere praktijken te leren kennen, wat hen op hun beurt weer stimuleerde om met andere ogen naar hun eigen praktijk te kijken.

De lokale leergemeenschap kreeg verdere ondersteuning door het betrekken van een lokale klankbordgroep waar men doorheen het project in elk land bij te rade kon. In de klankbordgroep zetelden belangrijke sleutelfiguren uit de sector. Hun betrokkenheid creëerde een extra laag van reflectie op het proces en een kritische lezing van de resultaten. Dit zorgde voor een betere contextualisering en meer impact.

Ervaringen uit Litouwen

Het team in Litouwen investeerde sterk in de ontwikkeling van OOJK als lerende organisaties. Een OOJK wordt een lerende organisatie als: 1) de hele gemeenschap participeert aan het proces van zelfevaluatie; 2) de kwaliteit van de dienstverlening continu onderzocht wordt; 3) er op alle mogelijke niveaus sprake is van een systemische samenwerking; 4) de aandacht naar de meest belangrijke (zowel de sterkste als meest uitdagende) aspecten van de praktijk gaat.

Op die manier wordt het proces van zelfevaluatie een integraal onderdeel van de praktijken van de OOJK, wat zowel de groei van de individuele leden als deze van de voorziening als geheel verzekert.

Het is niet eenvoudig om een zelfevaluatie proces op te starten en continu naar betere kwaliteit te streven. De OOJK-gemeenschap dient echt bereid te zijn om verschillende meningen te accepteren, te bediscussiëren en tot overeenkomsten te komen. Verder dienen ze de sterktes van hun werk, maar ook de zwaktes te (h)erkennen, en te leren om hulp te vragen en te bieden. Dit alles vraagt een portie moed en de nodige competenties.

De twee OOJK gebruikten deze kans om samen stil te staan bij hun praktijk op basis van hetzelfde kwaliteitskader, ontwikkeld in 2020 onder begeleiding van UIC-experten (zie [Tool 15](#)). Dit kwaliteitskader telt zeven beoordelingsgebieden en de resultaten van de evaluatie zijn bedoeld ter reflectie op verschillende niveaus om zo de kwaliteit binnen de OOJK te verbeteren.



Het model voor kwaliteitsbeoordeling

Het voorgestelde model voor kwaliteitsbeoordeling bestaat uit drie lagen.

Op de eerste laag: het welzijn van kinderen, hun ontwikkeling en leren en het ontwikkelen van het potentieel van elk kind.

Op de tweede laag: leeromgevingen, onderwijsstrategieën, beoordeling en planning en samenwerking met gezinnen.

Op de derde laag: de cultuur van een lerende organisatie (management, professionele ontwikkeling, richting geven aan het schools leren).

Het doel van het evalueren van de kwaliteit van de OOJK-praktijken is het stimuleren van processen van kwaliteitsontwikkeling. Dit doen we door consistent de eigen handelingen onder de loep te nemen en op basis van de verzamelde resultaten wegen voor verbetering uit te stippelen. De resultaten van de kwaliteitsbeoordeling zijn gericht op alle betrokkenen: de OOJK-gemeenschap (professionals, verantwoordelijken, kinderen en ouders), de school-ECEC-organisatoren, lokale en nationale beleidsmakers (verantwoordelijk voor het verzekeren van de kwaliteit en beleid) en de ruimere samenleving.

Het systeem voor de kwaliteitsbeoordeling van de OOJK-praktijken is gebaseerd op drie belangrijke standpunten:

- het beoordelingsproces slechts een middel is om dit doel te bereiken;
- centraal in het onderwijzen staat de ontwikkeling van het kind, diens leren en welbevinden;
- het evaluatiesysteem is dynamisch, continu in ontwikkeling, steunt op wetenschappelijk onderzoek en bewezen praktijken.

OOJK-evaluatie kan uit twee vormen bestaan — intern en extern. Samen vormen ze een tweevoudig systeem gericht op eenzelfde gezamenlijke doel, namelijk het team ondersteunen in

het verbeteren van de kwaliteit van de voorziening.

Zeven beoordelingsgebieden, 21 indicatoren en 88 criteria zijn opgenomen om de kwaliteit van OOK-praktijken te meten bij de implementatie van OOK-programma's. Deze gebieden zijn nauw verbonden met de kwaliteitsgebieden aangeraden door de *Council of the European Union* (2019) en *the Good School Concept*, dat werd goedgekeurd in Litouwen in 2015.

Eén van de OOK betrokken in EDUCAS besliste om het kwaliteitskader te gebruiken als een instrument voor zelfevaluatie van hun activiteiten, met een diepgaande analyse van één specifiek beoordelingsgebied: leeromgevingen. Een andere OOK onderzocht alle zeven kwaliteitsgebieden. De belangrijkste taken van de zelfevaluatie van de OOK waren de volgende:



In **Tool 15** voorzien we een schema gebruikt door de professionals om de reflectie over de kwaliteit van de leeromgeving in de klaslokalen te stimuleren.

Op het moment dat alle professionals de reflectie op een beoordelingsgebied hadden afgerond, kwamen ze samen om de resultaten met elkaar te delen. Ze bespraken voorbeelden van kwalitatieve praktijken en deelden de twijfels die bovenkwamen bij de reflectie op enkele indicatoren. Bijgevolg kwamen zowel sterke als uitdagende punten van de pedagogische praktijk naar voor, alsook een gedeeld begrip hoe een kwalitatieve praktijk na te streven. Dit proces hielp zowel in het maken van keuzes wat er nodig was op vlak professionele ontwikkeling voor individuele professionals als voor de hele OOK-gemeenschap. Er werd beslist dat meer aandacht nodig is voor de buitenruimtes zodat die meer keuzemogelijkheden scheppen voor kinderen om betekenisvolle ervaringen op te doen; om hun omgeving te verrijken via verschillende sociale interacties (ouders uitnodigen, mensen uit de buurt); om kinderen de kans te geven op een praktische manier mee zorg te dragen voor de omgeving; enzovoort.

“Wanneer je reflecteert, is het belangrijk om open te zijn voor je ervaringen en gevoelens, om niet bang te zijn om zowel leuke als minder leuke zaken te benoemen. Verder is het waardevol om de resultaten en inzichten uit je persoonlijke reflectie te delen met een andere persoon of groep. Dit geeft je de kans om nieuwe ervaringen op te doen en om te leren van elkaar.” (professional).

Ondersteunende tool voor Methode 8.

TOOL 15 Reflectieschema voor professionals – Focusgebied: Leeromgeving

METHODE 9 Mentaliteitswijziging door internationale uitwisseling



Het EDUCAS-project maakte een internationale uitwisseling mogelijk, wat cruciaal bleek om een mentaliteitswijziging bij de betrokken professionals teweeg te brengen. Werkbezoeken, opleidingen en reflectiemomenten zijn belangrijke stappen in het creëren van meer openheid en het in vraag stellen van vanzelfsprekende praktijken. EDUCAS voorzag Internationale Trainingen in levenden lijve, één in elk land: België, Italië en Litouwen. Helaas diende de laatste vervangen te worden door een online training door de COVID-19-situatie. De opleidingen waren gericht op het delen van ontwikkelde kennis en competenties aangaande educare en de ruimtes.

Een selectie van professionals uit de betrokken OOK namen deel aan de training, samen met een vertegenwoordiging vanuit de onderzoekscentra.

Elke training omvatte een combinatie van werkbezoeken in de OOK, gezamenlijke momenten van reflectie / feedback, voorstellingen van mogelijke strategieën / benaderingen/ tools om werk te maken van de verbinding tussen educare en de ruimte. Het opzet van de training vertrok van een actieve betrokkenheid van de OOK-professionals, opdat zij eigenaar zouden zijn van hun leerproces en groeipad.



LAND	FOCUS
België	Observaties en video-coaching als instrumenten om te reflecteren en om visie en praktijk te verbinden.
Italië	Esthetisch rijke plekken creëren vanuit een 'minder kan meer zijn' benadering, inclusief pedagogische documentatie als communicatiemiddel met ouders en reflectietool voor het team.
Litouwen	Educare in de buitenruimte.

DE CRUCIALE ROL VAN PEDAGOGISCH COACHES

Een professioneel leerpad creëren dat focust op reflecteren over de praktijken, ruimtes en materialen, vergt de betrokkenheid van pedagogisch coaches.

Professionals kunnen niet aan hun lot overgelaten worden om antwoorden te vinden op hun vragen. Ondersteuning bieden is nodig, een 'externe blik' helpt het team om tot reflectie te komen. De belangrijkste rol van de verantwoordelijke en/of coach in dit proces is om het reflectiepad van het team mogelijk te maken. Deze persoon brengt het team in een soort van (constructieve) crisis door opvattingen en praktijken op een onderzoekende manier te bevragen (bijvoorbeeld 'wat zie je op deze foto?'; 'wat wou je zeggen toen je dit schreef?'; 'ligt wat we in deze ruimte doen in lijn met wat we hierover denken?' enzovoort) en het team te helpen om de verbinding te maken tussen hun visie en hun handelen.

In het EDUCAS-project werkten pedagogisch coaches en/of verantwoordelijken samen met de onderzoekers om de OOK-teams te ondersteunen in dit proces.

Tips en aanbevelingen



- **Het team op hetzelfde spoor houden** is cruciaal. Vaak is het niet mogelijk om alle activiteiten in internationale projecten met het hele team bij te wonen, wat betekent dat niet iedereen aanwezig kan zijn op de internationale uitwisselingen, tijdens de bijeenkomsten en opleidingen. Het is dus van belang manieren te voorzien om iedereen te betrekken. Hieronder enkele concrete voorbeelden hoe je daarvoor kan zorgen:
 - Plan 'brugmomenten' in waarop de participerende teamleden verslag uitbrengen aan de rest van het team over wat er gebeurt in het project, om hier samen over in gesprek te gaan en te reflecteren.
 - Betrek zoveel mogelijk teamleden in de projectactiviteiten.
 - Laat de andere teamleden deel uitmaken van het project door hen te stimuleren om te experimenteren en te oefenen met acties van het project.
 - Ondersteun het team in 'het voorbeeld' zijn van hoe je de eigen praktijk verandert. Als zij bijvoorbeeld de ruimte in hun klas herinrichten, laat hen dan de concrete voordelen hiervan delen met hun collega's. Dit kan hen stimuleren om ook veranderingen aan te brengen.
- In dit proces is de **ondersteuning door de verantwoordelijken/ pedagogisch** cruciaal. Het is hun rol om de deelnemende teamleden te helpen om 'de brug' te maken naar de rest van het team zodat iedereen aan dezelfde visie deelt. Anders bestaat de kans dat er twee teams ontstaan binnen eenzelfde team, met mogelijks spanningen en misbegrip tot gevolg.
- **Mentaliteitswijziging**: het kan een uitdaging zijn om deelnemers te ondersteunen in hun groeiproces. Niet zelden ontstaat er initieel een soort van verdedigingsreactie. Soms is het niet eenvoudig voor mensen om het gekende 'los te laten', zelfs als de nieuwe mogelijkheden in hun voordeel zijn en de praktijk ten goede komen. Loslaten en transformeren vraagt engagement en energie, wat niet altijd voorhanden is. Tegelijkertijd is het cruciaal om dit engagement op te nemen en de energie ervoor vrij te maken. Wat zorgt er voor dat mensen 'hun verhaal herschrijven'? Wat doet hen tot een AHA-moment komen? In het EDUCAS-project gebeurde dit vooral door de uitwisselingen (zowel internationaal als nationaal) en de reflectie op de praktijk.
- **Tijd**: om als team en individueel te kunnen reflecteren, is er tijd nodig. Als we willen dat professionals kwalitatief werk leveren, dan hebben ze tijd nodig om stil te staan bij wat kwaliteit inhoudt en hoe dit om te zetten in de praktijk. Kindvrije uren zijn dus noodzakelijk.



Stemmen van EDUCAS-deelnemers

Deelnemers rapporteren hoe verrijkend de uitwisseling voor hen was en met hoeveel motivatie en nieuwe ideeën ze hierdoor terug 'thuis' kwamen

“Andere OOKJ leren kennen in Italië en België liet ons toe om ons eigen werk met kinderen beter te begrijpen. [...] Het hielp ons ook stil te staan bij hoe we omgaan met ouders en om dit te verbeteren besloten we om buiten een EDUCAS-tent op te zetten waar ouders meningen kunnen delen over welke plekken ze het meest waarderen in onze voorziening.” (Litouwen).

“De EDUCAS trainingsmomenten toonden ons hoe we zorg en leren kunnen combineren in ons dagelijks werk. [...] We zijn ons nu meer bewust van de details. We hebben ook geleerd meer zorg te dragen voor de allerjongsten. Dagelijkse routinemomenten zoals een luier verschonen kunnen ook een moment van leren zijn.” (België).

“Elk land deelt z'n eigen ervaring en manier van werken met de kinderen. Dit laat reflectie en verandering toe, en de mogelijkheid om wat interessant en bruikbaar is in andere contexten mee te nemen.” (Italië)

EDUCARE EN RUIMTES IN TIJDEN VAN DE COVID-19 PANDEMIE

Crisissituaties zijn uitdagend maar bieden ook de mogelijkheid om praktijken die we vanzelfsprekend vinden opnieuw in vraag te stellen en nieuwe handelingsmogelijkheden te ontdekken. We ronden deze toolbox dan ook graag met enkele aanzetten tot lessons learned, inzichten uit de tweede helft van de implementatie van het project onder invloed van de COVID-19-pandemie.

De COVID-19-situatie had een directe impact op de manier waarop het werk in OOK kon georganiseerd worden. De gezondheid- en veiligheidsmaatregelen waar alle OOK zich ineens naar moesten schikken, hadden ook een effect op de inrichting van de ruimte. Op veel terreinen werden deze effecten om begrijpelijke redenen 'negatief' ervaren (denk aan het gebrek aan contacten met de gezinnen, een minder gezellige sfeer door de hygiënemaatregelen, gevoelens van angst, enzovoort). Er zijn echter ook een aantal positieve opportuniteiten uit voortgekomen als het gaat over de ruimte/ materialen. In onderstaande oplijsting delen we de lessen die de projectpartners leerden in combinatie met enkele resultaten van zeer recent onderzoek naar de impact van de pandemie betreffende educare en de ruimtes in OOK

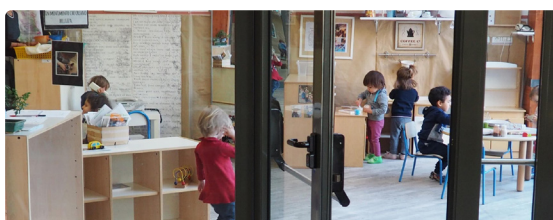


“Doordat de contacten nu veel individueler verlopen, hebben we de gezinnen op een andere manier leren kennen. Zo hadden we kleurplaten voor de kinderen gebracht, maar sommige ouders gaven aan dat ze thuis geen kleurpotloden hadden. Daar had ik nog nooit bij stilgestaan.”
(Professional, België)

Source: <https://vbjk.be/nl/nieuws/2020/5/hoe-houd-je-contact-met-maatschappelijk-kwetsbare-gezinnen-in-tijden-van-corona>

- **In contact blijven met de gezinnen:** de OOK-teams moesten nieuwe manieren vinden om de verbinding met de gezinnen, die veelal niet meer in de voorziening binnen mochten, in stand te houden. Heel wat contact vond online plaats (tijdens en ook na de lockdown), gaande van het delen van activiteiten voor de kinderen tot verhalen vertellen, maar ook individuele telefoongesprekken en huisbezoeken vonden plaats om kinderen en gezinnen in maatschappelijk kwetsbare situaties te bereiken (die niet gewend waren aan het gebruik van digitale media, zelf niet online konden gaan of geen internettoegang hadden). Een nieuw soort 'ruimte' moest dus gecreëerd worden – een emotionele en relationele ruimte die mensen toeliet om van op afstand te verbinden. Al was dit best uitdagend, deze nieuwe praktijken boden veel professionals in OOK de kans om dichterbij de gezinssituatie van kinderen te komen, om te waarderen wat er thuis gebeurt en ook de uitdagingen waar gezinnen voor staan te begrijpen.
- **Kinderen en gezinnen (opnieuw) welkom heten:** met het heropenen van de OOK stonden professionals stil bij de vraag hoe ze gezinnen en kinderen, die voorheen reeds kwamen (maar afwezig waren tijdens de periode van lockdown), opnieuw konden welkom heten, alsook hoe ze nieuwe gezinnen konden verwelkomen. Het allerbelangrijkste bleek om steeds weer vanuit een educare-perspectief te handelen, binnen een nieuw normaal die gericht was op veiligheid en gezondheid. In Vlaanderen beslisten de twee OOK om aan het begin van het schooljaar, wanneer de Corona cijfers nog laag waren, de ouders te laten binnenkomen, in tegenstelling tot wat gebeurde in vele andere voorzieningen en scholen.
- **Buitenruimtes:** in de drie landen werd de buitenruimte meer gebruikt om gezinnen te ontmoeten en om de eerste kennismaking en wenmomenten te laten plaatsvinden. Dit soort praktijk vormt een interessante eyeopener hoe de buitenruimtes veel meer kunnen gebruikt worden met kinderen en gezinnen, ook buiten de situatie van COVID-19 om. Dit vraagt een herdenken van hoe de buitenruimte is ingericht en georganiseerd (bijvoorbeeld banken of iets dergelijks voorzien voor volwassenen om even te zitten). Over het algemeen werd de buitenruimte tijdens deze crisis herontdekt en werd deze meer flexibel gebruikt voor kinderen en gezinnen.

- **Betrokkenheid van de gemeenschap:** aangezien een van de OOK in Vlaanderen slechts over een relatief kleine buitenruimte beschikte, besliste de stad om het team een deel van de publieke ruimte net voor de voorziening als buitenruimte te laten gebruiken, tenminste voor de duur van de pandemie (en mogelijks langer). Een klein maar belangrijk voorbeeld van een gemeenschapsgerichte benadering van onderwijs.
- **Kleinere groepen:** het advies om in kleiner aantal kinderen in een groep te werken, zorgde op vele plaatsen voor een rustiger en warmer klimaat. Het eten gebeurt nu vaker in de leefgroep of klas van de kinderen zelf (in plaats van in een grote gemeenschappelijke zaal), wat zowel de kinderen als volwassenen meer lijken te appreciëren.
- **Propere en aangename verzorgingsruimtes:** uit Vlaams onderzoek (Lambert, Van Laere, 2021) voor een Europees rapport voor het NESET-netwerk over de effecten van de COVID-19-crisis op OOK (Van Laere et al., 2021), blijkt dat betrokkenen uit verschillende organisaties vaststelden dat teamleden en kinderen het waarderen dat de toiletten in de kleuterscholen vaker gepoetst worden. Kinderen geven aan gemakkelijker naar toilet te gaan op school omdat het er properder is. Dit is een klein maar belangrijk element als we nadenken over educare en de ruimtes: zorg dragen voor de ruimtes waarin zogenaamde 'routinemomenten' plaatsvinden is cruciaal voor het welzijn van kinderen en volwassenen. We kunnen stellen dat een proper toilet voorzien, niet louter een technische aangelegenheid is, maar een pedagogische daad.
- **Herinrichten van de ruimtes om zich aan te passen aan de nieuwe eisen:** in Italië moest het team de OOK-ruimtes opnieuw inrichten — bijvoorbeeld de plek waar ze de kinderen en gezinnen onthalen aan het begin van de schooldag en waar gezinnen hun kinderen weer komen ophalen aan het einde van de dag, maar ook de materialen en de organisatie van de groepen. Het leerpad 'Space in Mind' (wat je zou kunnen vertalen als 'De ruimte indachtig') in het Italiaanse EDUCAS-pilootproject, bleek een ideale kans om op de ruimtes en dagelijkse momenten te reflecteren en te observeren wat er gebeurde in de herontworpen contexten. Het team vroeg zich af hoe ze de 'overgangsgebieden' (de deuren) inclusief en verwelkomend kon maken. Deze vraag bood hen de kans stil te staan bij hoe ze de verschillende manieren waarop kinderen en gezinnen graag welkom geheten worden, kunnen waarderen: sommige ouders gaven expliciet aan dat ze het misten om binnen in de voorziening of de leefgroep te komen, anderen zeiden dat ze het net gemakkelijk vonden op deze manier. Dit zette het team aan het denken over hun vanzelfsprekende manier van kijken, gangbare concepten en hoe ze de diverse noden van kinderen en gezinnen (ook na een pandemie) kunnen valoriseren.



BIBLIOGRAFIE

- Bratković, S. (2014). *Professional learning Communities*. Leida: International Step by Step Association.
- Bennett, J. (2013). A response from the co-author of 'a strong and equal partnership'. In P. Moss (Ed.), *Early Childhood and Compulsory Education. Conceptualising the relationship* (pp. 52-71). London: Routledge.
- Bove, C. (2009). *Ricerca educativa e formazione. Contaminazioni metodologiche*. Milano, Italia: Franco Angeli
- Botta, M., Crepet, P., & Zois, G. (2007). *Dove abitano le emozioni: la felicità ei luoghi in cui viviamo*. Milano: Einaudi.
- Broström, S. (2006). Care and education: towards a new paradigm in early childhood education. *Child and Youth Care Forum*, 35(5/6), pg. 391-409.
- Council of the European Union (2019). *Council Recommendation of 22 May 2019 on High-Quality Early Childhood Education and Care Systems*. Retrieved from: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019H0605\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019H0605(01)&from=EN)
- EDUCAS project (2020). *The meanings of spaces in ECEC centres. A literature review*. <https://www.issa.nl/content/meanings-spaces-ecec-centres-literature-review>
- EDUCAS project (2020). *The points of view of families, professionals, children: Summary of the analysis of the focus groups with staff and parents, and of the drawings and interviews with the children in Belgium, Lithuania, Italy*. <https://www.issa.nl/content/points-view-families-professionals-children>
- EDUCAS project (2021). *Case Study Report Belgium (FL): Re-thinking ECEC spaces/materials by reflecting on practice*. <https://www.issa.nl/content/educas-case-study-belgium-fl-re-thinking-ecec-spacesmaterials-reflecting-practice>
- EDUCAS project (2021). *Case Study Report Italy: The space in mind*. <https://www.issa.nl/content/educas-case-study-italy-space-mind>
- EDUCAS project (2021). *Case Study Report Lithuania: Building collaborative learning community*. <https://www.issa.nl/content/educas-case-study-lithuania-building-collaborative-learning-community>
- EDUCAS project (2021). *Policy recommendations: Strengthening the importance of SPACE and EDUCARE approach*. <https://www.issa.nl/content/educas-policy-recommendations-strengthening-importance-space-and-educare-approach>
- Edwards, C. P., & Gandini, L. (2018). The Reggio Emilia approach to early childhood education. In *Handbook of international perspectives on early childhood education* (pp. 365–378). London: Routledge.
- Galardini A. L. (Ed.) (2003), *Crescere al nido. Gli spazi, i tempi, le attività le relazioni*, Carocci, Roma
- Hayes, N. (2008). Teaching Matters in Early Educational Practice: The Case for a Nurturing Pedagogy. *Early Education & Development*, 19(3), 430-440.
- Hulpia, H., Rosiers, M., Van de Weghe, J., Van der Mespel, S., Van Houte, S., Verhaeghe, K. & Van Laere, K., (2020). Supporting the collaboration between ECEC core and assist-ing practitioners. Experiences of two Belgian pilot schools. Ghent: VBJK. https://vbjk.be/files/attachments/1248/report_Country_Report_Supporting_the_collaboration_between_ECEC_core_and_assisting_practitioners.pdf
- Jensen A.S. (2018) *EduCare: Practitioners' Views on Care, Upbringing and Teaching*. In: Johansson E., Emilson A., Puroila AM. (eds) *Values Education in Early Childhood Settings. International Perspectives on Early Childhood Education and Development*, vol 23. Springer, Cham.
- Kaga, Y., Bennett, J., & Moss, P. (2010). *Caring and learning together. A cross-national study on the integration on early childhood care and education within education*. Paris: NESCO.
- Lambert, L. & Van Laere, K. (VBJK, January 2021) *NESET II country data report Belgium (FI)*. Unpublished document.
- Langford, R., Richardson, B., Albanese, P., Bezanson, K., Prentice, S. and White, J. (2017). *Caring about care: Reasserting care as integral to early childhood education and care practice, politics and policies in Canada*. *Global Studies of Childhood*, 7(4), 311 –322.

- Malaguzzi, L. (1987). *The hundred languages of children. (I cento linguaggi dei bambini. Exhibition catalogue)* (pp. 16–21). pp. 16–21.
- Malavasi, L., Zoccatelli, B. (2012). *Documentare le progettualità nei servizi e nelle scuole per l'infanzia*. Bergamo: Junior.
- Moss, P. 2013. *The relationship between early childhood and compulsory education: a properly political question*. In *Early Childhood and Compulsory Education: Reconceptualising the relationship*, edited by P. Moss, 2-50. London: Routledge.
- Noddings, N. (2005). What does it mean to educate the whole child? *Educational Leadership*, 63 (1), 8-13.
- Melhuish, E. (2016). *Provision of quality early childcare services . Prepared for the Peer Review in Social Protection and Social Inclusion programme*. Brussels.
- OECD: Organization for economic cooperation and development. (2012). *Starting Strong III: a quality toolbox for Early Child Education and Care*. OECD Publisher.
- Pikler, E. (1979). *Se mouvoir en liberté dès le premier âge*, Paris, P.U.F
- Rayna S., Rubio M. N. (2010), *Coéduquer, participer, faire alliance*, in Rayna S., Rubio M. N., Scheu H. (Eds.), *Parents-professionnels: la coéducation en questions*, Erès, Toulouse, 15-25
- Sharmahd N. (2011), *Ricerca pedagogica e servizi per l'infanzia*, Junior, Bergamo
- Sharmahd, N., Peeters, J. (2019). *Critical reflection, identity interaction. Italian and Belgian experiences in building democracy through pedagogical documentation*. In Formosinho, J., Peeters, J. (Eds.). *Understanding Pedagogic documentation in Early Childhood Education. Revealing and reflecting on high quality learning and teaching*. Routledge. EECERA
- Sharmahd N., Peeters J., Van Laere K., Vonta T., De Kimpe C., Brajković S., Contini L., Giovannini D. (2017); *Transforming European ECEC services and primary schools into professional learning communities: drivers, barriers and ways forward*, NESET II report, Luxembourg: Publications Office of the European Union. doi: 10.2766/74332.
- Tondeur, J., Vaesen, J., Herman, L., Casas, M. B., Touceda Gomez, M. I. (2019). *Inspiratiegids voor klasinrichting en scholenbouw. 21st century skills: de kracht van fysieke leeromgevingen*. Acco: Leuven
- Van der Mespel, S., Brazinha, M., Hulpia, H., Jensen, B., Marquard, M., Režek, M., Sousa, J. (2020). *VALUE Roadmap. Pathways towards strengthening collaboration in early childhood education and care*. Belgio: VBJK
- Van Laere, K., & Vandenbroeck, M. (2016). The (in) convenience of care in pre-school education: examining staff views on *EduCare*. *Early Years*, 38(1), 4-18.
- Van Laere, K., Sharmahd, N., Lazzari, A., Serapioni, M., Brajković, S., Engdahl, I., Heimgaertner, H., Lambert, L., Hulpia, H. (2021). *Governing quality Early Childhood Education and Care in a global crisis. Lessons learned from the Covid 19 pandemic*. NESET report, Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Vuorisalo, M., Rutanen, N., & Raittila, R. (2015). Constructing relational space in early childhood education. *Early Years*, 35(1), 67–79. <https://doi.org/10.1080/09575146.2014.985289>

TOOLS

TOOL 1

Richtlijnen voor het opzetten van een focusgroep

Het doel van focusgroepen

- zicht verwerven in de ideeën / overtuigingen/ gevoelens van gezinnen en teams met betrekking tot de OOJK-ruimtes waar hun kinderen vertoeven en hoe deze zich verhouden tot leren en zorg;
- zicht krijgen op het ideale scenario voor een OOJK volgens gezinnen en teams (welke centrale elementen spelen een rol).

Ons hoofddoel is **niet een vergelijking maken** van de analyse van de drie landen, **maar zorgen voor een contextualisering** van het actieonderzoek op basis van de antwoorden van gezinnen en teams.

Aantal focusgroepen

Er zal een focusgroep plaatsvinden met **leerkrachten / kinderbegeleiders / praktijkwerkers / assistenten** (professionals) en een focusgroep met **ouders** in elke OOJK (in totaal vier **focusgroepen per land**). Het ideale aantal deelnemers voor een focusgroep is tussen de zes en twaalf mensen.

De selectie van ouders en professionals die zullen deelnemen aan de focusgroep

- **ouders:** zorg voor een mix van ouders (naar SES, gender, etnisch-culturele diversiteit, leeftijd van de kinderen).
- **professionals:** als niet alle professionals betrokken zijn, zorg dan voor een mix van professionals uit verschillende klassen, verschillende leeftijdsgroepen, verschil in aantal jaren ervaring.

Hoe een focusgroep opzetten – de technische kant

- 1) **Bespreek deze richtlijnen en het thematisch schema vooraf met de verantwoordelijken** van de scholen/ centra (om ook hun feedback te horen), maar **niet met de professionals zelf** (die zullen deelnemen aan de focusgroep), anders beïnvloed je mogelijks hun antwoorden.
- 2) Als de focusgroep geleid wordt door twee (of meer) mensen (wat sterk aanbevolen is), spreek dan vooraf de rolverdeling af: de ene persoon neemt de leiding in het faciliteren van het gesprek, de andere ondersteunt als assistent.
 - **Rol van de facilitator:** neemt de leiding over de focusgroep, hij/ zij zorgt voor een verwelkomende inleiding, faciliteert de uitwisseling tijdens het gesprek, zorgt voor een 'goede' sfeer in de groep, tracht te zorgen dat iedereen aan het woord komt, luistert actief.
 - **Rol van de assistent:** hij / zij zorgt dat alle technische zaken in orde zijn, dat iedereen het document met persoonsgegevens invult en ondertekent, de assistent observeert de groep (ook non-verbaal gedrag), stelt eventueel enkele vragen tijdens de focusgroep op momenten dat hij / zij denkt dat dit nodig is.
- 3) Bij het **eerste contact met de deelnemers** (nog vóór de focusgroep, op het moment dat je hen uitnodigt om deel te nemen) licht je het doel van de focusgroep en het project toe. Verzekeren hen dat alle informatie vertrouwelijk behandeld wordt en anoniem blijft. Vertel ook dat de focusgroep ongeveer twee uur in beslag zal nemen en opgenomen wordt om het nadien te kunnen uitschrijven. Leg hen uit dat de video enkel door het onderzoekersteam bekeken wordt.
- 4) Maak de **ruimte voor de focusgroep** vooraf klaar. Idealiter neem je plaats in een cirkel.
- 5) Zorg er tijdens de focusgroep voor dat je ten minste **één recorder (voor alle veiligheid) en één camera** hebt lopen om de focusgroep op te nemen (zonder camera is het achteraf vaak moeilijk om te horen wie aan het woord was, aangezien het om een groepsgesprek gaat).

- 6) Vraag vooraleer je de focusgroep aanvat aan alle deelnemers het **document met persoonsgegevens in te vullen**. Vermeldt dat deze informatie anoniem zal blijven en slechts nodig is om de samenstelling van de groep te kunnen inschatten. In de transcripties van de focusgroep zullen geen namen vermeld worden.

Hoe een focusgroep opzetten – de inhoudelijke kant

Elke focusgroep is gericht op **het delen en co-construeren** van betekenissen tussen de deelnemers. De discussie vat aan met individuele perspectieven, maar mag geleidelijk evolueren naar een confrontatie met andere perspectieven.

Centrale elementen

- 1) Aan het begin van de focusgroep **verwelkomt de facilitator iedereen en herhaalt het doel van de focusgroep**. Herinner hen eraan dat alles anoniem zal blijven, de persoonsgegevens enkel door het onderzoeksteam worden gelezen en de focusgroep opgenomen wordt.
- 2) Gebruik het **schema** met de themagebieden om alle onderwerpen met de deelnemers te overlopen. De vragen zijn suggesties, het is vooral belangrijk dat elk thema in het gesprek aan bod komt en de facilitator actief luistert naar wat de deelnemers zeggen en de thema's uit het schema daar mee verbindt.
- 3) Maak **diversiteit/ inclusie** en hoe dit aan bod komt doorheen alle gebieden de rode draad van het gesprek. Je hoeft dit als facilitator niet expliciet te delen met de deelnemers, maar schenk extra aandacht aan de voorbeelden die ze aanhalen en tracht de concepten die ze aanbrengen verder te verdiepen in relatie tot dit thema.
- 4) Zorg er als facilitator voor dat **iedereen aan bod komt**, heb oog voor degenen die minder het woord nemen en waardeer wat er gezegd wordt zonder te oordelen of zelf een antwoord te geven. Wees bijvoorbeeld voorzichtig wanneer een deelnemer vraagt 'wat bedoel je?'. Soms stuur je het gesprek in een bepaalde richting door het antwoord dat je geeft (tenzij de vraag natuurlijk gaat om het verduidelijken van een woord dat niet werd begrepen). Soms is het beter om de vraag terug te stellen 'wat bedoel jij?'
- 5) Gebruik **afbeeldingen** om de deelnemers te helpen bij het exploreren van de verschillende thema's (zoals bijvoorbeeld een foto van de buitenruimte van een OOK, van een toilet, een eetruimte, een symbolische speelhoek, enzovoort). Toon de afbeelding aan de groep (of beter nog: projecteer het beeld) en vraag 'wat denk je over dit beeld?' of 'wat zie je hier?'. Vervolgens kan je vragen 'is er iets dat je fijn vindt aan deze foto? Wat? Waarom?', 'Is er iets dat je niet goed vindt in deze foto? Wat? Waarom?' enzovoort. Het doel is om het beeld als vertrekpunt te gebruiken om in gesprek te komen over hun ideeën/ indrukken/ gevoelens met betrekking tot educare en de ruimte. Meestal is het beter om in de focusgroepen foto's uit andere voorzieningen te gebruiken dan uit de betrokken OOK. Op die manier voelen deelnemers zich vrijer om hun gedacht te delen. Dit is echter geen must.
- 6) Wanneer je een thema verkent, **vraag altijd naar concrete voorbeelden**. Aan de hand van concrete voorbeelden verneem je wat professionals en ouders 'werkelijk denken' en ga je voorbij aan 'standaardantwoorden'. Nadat je bijvoorbeeld hebt gevraagd 'denk je dat het belangrijk is om de zelfstandigheid tijdens het eetmoment te stimuleren?' maak je de vraag concreter door hieraan toe te voegen 'vind je dat kinderen best zelf het eten op hun bord scheppen?'. Evenzeer wanneer deelnemers 'in algemene termen spreken', vraag hen dan naar concrete voorbeelden. Als een deelnemer bijvoorbeeld zegt 'ik denk dat de eetruimte de autonomie van kinderen zou moeten stimuleren', vraag dan 'kan je me hier een voorbeeld van geven?'



TOOL 2

Thematisch schema voor de focusgroep

Het schema is onderverdeeld in thema's, gebieden en deelgebieden

THEMA'S = algemene kwesties die alle focusgroepen dienen te verkennen

GBIEDEN = specifieke onderwerpen die alle focusgroepen dienen aan te raken

DEELGBIEDEN = suggesties en uitleg hoe dit aan te brengen bij de deelnemers. Elk onderzoeksteam kan dit vrij aanpassen naargelang de eigen context.

Thema's en gebieden zijn dezelfde voor ouders en professionals. Deelgebieden kunnen verschillen naargelang wie er in de groep zit. De volgorde waarin thema's/ gebieden/ deelgebieden aan bod komen kan verschillen van focusgroep tot focusgroep.

De percepties van de OOJK-ruimtes in beeld brengen

Leg aan het begin van elke focusgroep de plattegrond van de OOJK in het midden (op de tafel of de grond). Telkens wanneer de deelnemers een specifieke plek benoemen tijdens het gesprek, markeer je deze met een pen op de plattegrond. Zodoende ontstaat er tegen het einde van de focusgroep een visualisatie van hoe ouders en professionals de ruimte in de voorziening ervaren.

Het doel van deze oefening is komen tot een visuele weergave van de meest vernoemde plaatsen in de voorzieningen, alsook de meest en minst gebruikte, en de meer/ minder besproken ruimtes. Het tekenen op de plattegrond kan ook gunstig zijn voor het verloop van het gesprek zelf: het kan concepten verhelderen en de verschillende perspectieven van professionals en gezinnen in beeld brengen.

Er zullen twee plattegronden zijn voor elke OOJK: een van de focusgroep met ouders en een andere van de focusgroep met professionals. Gebruik verschillende kleuren om de ervaring van het team/ ouders zelf en de perceptie die zij hebben van de ervaringen van de kinderen weer te geven (bijvoorbeeld rood voor 'welke plek vind jij het leukst in de OOJK?' en blauw voor 'welke plek denk je dat jouw kind het leukste vindt?').

Op de volgende pagina's vind je een gedetailleerd thematisch schema.

THEMA	GEBIED	DEELGEBIEDEN (suggesties)	DEELGEBIEDEN (suggesties)
		ouders	OOJK-PROFESSIONALS
A. BINNENSPEELRUIMTE en INGANG	Gebied A1. Favoriete plek in de school / het centrum	1) Wat is jouw favoriete plek in de school / het centrum? Waarom? 2) En van jouw kind (als je dit weet)?	1) Wat is jouw favoriete plek in de school / het centrum? Waarom? 2) Welke plek vind je het minder leuk? Waarom? 3) Welke plekken denk je dat de meeste kinderen het leukste vinden in de OOJK? Waarom is dat volgens jou? 4) Welke plekken vinden ze minder fijn? Waarom is dat volgens jou?
	Gebied A2. Continuïteit thuis - school / centrum	1) Vind je het belangrijk dat kinderen elementen in de OOJK vinden die hen herinneren aan thuis en omgekeerd? Waarom? 2) Hoe kan dit verwezenlijkt worden in de scholen / centra? 3) Probeer via de antwoorden ook het volgende te achterhalen: <i>‘Wat denk je over de mogelijkheid om iets van thuis mee te brengen naar school / het centrum (een pop, speelgoed, een dekentje ...)?’</i>; Vind je dat er ruimte moet zijn voor deze persoonlijke spullen?	1) Vind je het belangrijk dat kinderen elementen in de OOJK vinden die hen herinneren aan thuis en omgekeerd? Waarom? 2) Hoe kan dit verwezenlijkt worden in de scholen / centra? 3) Probeer via de antwoorden ook het volgende te achterhalen: <i>‘Wat denk je over de mogelijkheid om iets van thuis mee te brengen naar school / het centrum (een pop, speelgoed, een dekentje ...)?’</i>; Vind je dat er ruimte moet zijn voor deze persoonlijke spullen?
	Gebied A3. Verschillende materialen	1) Vind je het belangrijk dat er in de school / het centrum verschillende materialen zijn voor kinderen naargelang hun: - leeftijd - gender (bv. poppenmeisjes en -jongens) - interesse - leerniveau - etnisch-culturele achtergrond (bv. poppen met verschillende huidskleur, keukenmateriaal van andere landen ...) 2) Wat denk je over het aanbod van natuurlijke / niet-voorgestructureerde materialen in de voorziening?	1) Vind je het belangrijk dat er in de school / het centrum verschillende materialen zijn voor kinderen naargelang hun: - leeftijd - gender (bv. poppenmeisjes en -jongens) - interesse - leerniveau - etnisch-culturele achtergrond (bv. poppen met verschillende huidskleur, keukenmateriaal van andere landen ...) 2) Wat denk je over het aanbod van natuurlijke / niet-voorgestructureerde materialen in de voorziening?
	Gebied A4. Collectieve en individuele plekken	Onderzoek de perceptie van de ‘gedeelde ruimtes’ (waar kinderen samen kunnen zijn en delen) en ‘individuele ruimtes’ (plekken waar kinderen even alleen kunnen zijn als ze dat willen) 1) Vind je dat er op school / in het centrum plekken moeten zijn waar kinderen even alleen kunnen spelen / zijn en plekken waar ze in groep kunnen spelen? Waarom? 2) Hoe kan een school / centrum dit verwezenlijken? 3) Vind je dat kinderen zelf moeten kunnen kiezen of ze willen deelnemen aan een activiteit of niet? Waarom? (vraag naar voorbeelden)	Onderzoek de perceptie van de ‘gedeelde ruimtes’ (waar kinderen samen kunnen zijn en delen) en ‘individuele ruimtes’ (plekken waar kinderen even alleen kunnen zijn als ze dat willen) 1) Vind je dat er op school / in het centrum plekken moeten zijn waar kinderen even alleen kunnen spelen / zijn en plekken waar ze in groep kunnen spelen? Waarom? 2) Hoe kan een school / centrum dit verwezenlijken? 3) Vind je dat kinderen zelf moeten kunnen kiezen of ze willen deelnemen aan een activiteit of niet? Waarom? (vraag naar voorbeelden)

THEMA	GEBIED	DEELGEBIEDEN (suggesties)	DEELGEBIEDEN (suggesties)
	Gebied A5. Ingang en ontvangst	1) Zijn er elementen aan de ingang van de school / het centrum die jou welkom doen voelen? Welke? (bv. foto's, panelen met info, panelen in verschillende talen, zetels, enzovoort — suggestie: gebruik een foto)	1) Zijn er elementen aan de ingang van de school / het centrum die jou welkom doen voelen? Welke? 2) En welke elementen verwelkomen kinderen en ouders volgens jou? – suggestie om een foto te gebruiken, bv. foto's van panelen, zetels ...
B. ROUTINEMOMENTEN (toilet, eten, slapen)	Gebied B1. Hygiëne en toilet	1) Suggestie om een foto te gebruiken: wat denk je bij het zien van deze foto? Hoe denk je dat kinderen op deze foto het toiletbezoek ervaren? 2) Probeer via de discussie (en met behulp van de foto's) de volgende zaken te verkennen: - de afstand tot het toilet/ de ruimte voor kinderen (in sommige gevallen is het toilet redelijk ver van de ruimte voor kinderen en dit kan voor moeilijkheden zorgen, vooral voor jonge kinderen); - zelfstandigheid (is het belangrijk dat kinderen alleen naar het toilet kunnen gaan, hun handen wassen ...?); - flexibiliteit (moeten kinderen op vaste tijdstippen naar toilet gaan of moet er flexibiliteit zijn? Waarom?); - privacy (is het bijvoorbeeld belangrijk dat er wanden/ deuren zijn aan de toiletten?) 3) Welke elementen zijn volgens jou belangrijk in een toilet op school/ in het centrum?	1) Suggestie om een foto te gebruiken: wat denk je bij het zien van deze foto? Hoe denk je dat kinderen op deze foto het toiletbezoek ervaren? 2) Probeer via de discussie (en met behulp van de foto's) de volgende zaken te verkennen: - de afstand tot het toilet / de ruimte voor kinderen (in sommige gevallen is het toilet redelijk ver van de ruimte voor kinderen en dit kan voor moeilijkheden zorgen, vooral voor jonge kinderen); - zelfstandigheid (is het belangrijk dat kinderen alleen naar het toilet kunnen gaan, hun handen wassen ...?); - flexibiliteit (moeten kinderen op vaste tijdstippen naar toilet gaan of moet er flexibiliteit zijn? Waarom?); - privacy (is het bijvoorbeeld belangrijk dat er wanden / deuren zijn aan de toiletten?) 3) Welke elementen zijn volgens jou belangrijk in een toilet op school / in het centrum? 4) Zou je iets veranderen in de organisatie van het toiletmoment/ in de inrichting van de toiletruimtes in deze school/ dit centrum? Wat en waarom?
	Area B2. Spazio dedicato ai pasti	1) Suggestie om een foto te gebruiken: wat denk je bij het zien van deze foto? Hoe denk je dat kinderen op deze foto het eten ervaren? 2) Probeer via de discussie (en met behulp van de foto's) de volgende zaken te verkennen: - locatie van de eetruimte (kleine / grote ruimte, kleine / grote groep ...); - zelfstandigheid (is het belangrijk dat kinderen zichzelf bedienen, zelf eten ...?); - interacties (is het belangrijk dat het eetmoment ook een moment van relateren is tussen kinderen onderling en tussen kinderen en volwassenen?); 3) Hoe kan een school/ centrum dit verwezenlijken? 4) Welke elementen zijn volgens jou belangrijk in de eetruimte?	1) Suggestie om een foto te gebruiken: Wat denk je bij het zien van deze foto? Hoe denk je dat kinderen op deze foto het eten ervaren? 2) Probeer via de discussie (en met behulp van de foto's) de volgende zaken te verkennen: - Locatie van de eetruimte (kleine / grote ruimte, kleine / grote groep ...); - Zelfstandigheid (is het belangrijk dat kinderen zichzelf bedienen, zelf eten ...? Welk soort uitrusting heb je hiervoor nodig? Welke borden, glazen ...?); - Interacties (is het belangrijk dat het eetmoment ook een moment van relateren is tussen kinderen onderling en tussen kinderen en volwassenen? Waarom?); 3) Hoe kan een school / centrum dit verwezenlijken? 4) Welke elementen zijn volgens jou belangrijk in de eetruimte? 5) Zou je iets veranderen aan de organisatie van het eetmoment / de eetruimte in deze school / in dit centrum? Wat en waarom?

THEMA	GEBIED	DEELGEBIEDEN (suggesties)	DEELGEBIEDEN (suggesties)
B. ROUTINEMOMENTEN (toilet, eten, slapen)	Gebied B3. Slaapruimte	1) Suggestie om een foto te gebruiken: Wat denk je bij het zien van deze foto? Hoe denk je dat kinderen op deze foto het slapen ervaren? 2) Probeer via de discussie (en met behulp van de foto's) de volgende zaken te verkennen: - locatie en organisatie van de slaapruimte (kleine/ grote ruimte, kleine/ grote groep, is het belangrijk dat er stoelen/ zetels zijn voor volwassenen?); - personalisatie (is het belangrijk dat elk kind zijn / haar eigen vaste bed heeft? Is het belangrijk om kinderen toe te laten hun persoonlijke spullen mee te nemen voor het slaapmoment — zoals een pop of een dekentje? Vind je dat kinderen zo lang mogen slapen als ze willen of moeten ze wakker gemaakt worden? Waarom?) 3) Hoe kan een school/ centrum dit verwezenlijken? 4) Welke elementen zijn volgens jou belangrijk in de slaapruimte?	1) Suggestie om een foto te gebruiken: Wat denk je bij het zien van deze foto? Hoe denk je dat kinderen op deze foto het slapen ervaren? 2) Probeer via de discussie (en met behulp van de foto's) de volgende zaken te verkennen: - locatie en organisatie van de slaapruimte (kleine/ grote ruimte, kleine/ grote groep, is het belangrijk dat er stoelen/ zetels zijn voor volwassenen?); - personalisatie (is het belangrijk dat elk kind zijn / haar eigen vaste bed heeft? Is het belangrijk om kinderen toe te laten hun persoonlijke spullen mee te nemen voor het slaapmoment — zoals een pop of een dekentje? Vind je dat kinderen zo lang mogen slapen als ze willen of moeten ze wakker gemaakt worden? Waarom?) 3) Hoe kan een school/ centrum dit verwezenlijken? 4) Welke elementen zijn volgens jou belangrijk in de slaapruimte? 5) Zou je iets veranderen aan de organisatie van het slaapmoment / de slaapruimte in deze school/ in dit centrum? Wat en waarom?
	Gebied C1. Ruimtes voor ouders	1) Is het belangrijk om plekken te hebben in de school / het centrum die bestemd zijn voor ouders? (bv. een ruimte, een hoek met boeken voor volwassenen, enzovoort?) Waarom? 2) Is het belangrijk om meubilair voor ouders of andere elementen te voorzien in de speelruimtes van de kinderen? (bv. stoelen of zetels voor volwassenen in de speelruimte) – Waarom? Suggestie om een foto te gebruiken. 3) Vind je dat ouders moeten worden toegelaten in het klaslokaal van hun kinderen tijdens de breng- en haalmomenten? Waarom? 4) Probeer via de antwoorden ook het volgende te achterhalen: <i>wat doen ouders als ze toekomen op school 's ochtends en wanneer ze hun kind ophalen? Op welke plekken komen ze? Hoe nemen ze afscheid? Wat faciliteert het afscheidsmoment (of zou dit faciliteren) voor hen en de kinderen?</i>	1) Is het belangrijk om plekken te hebben in de school / het centrum die bestemd zijn voor ouders? (bv. een ruimte, een hoek met boeken voor volwassenen ...) Waarom? 2) Is het belangrijk om meubilair voor ouders of andere elementen te voorzien in de speelruimtes van de kinderen? (bv. stoelen of zetels voor volwassenen in de speelruimte) – Waarom? Suggestie om een foto te gebruiken 3) Is het belangrijk dat ouders het klaslokaal van hun kinderen binnenkomen tijdens de breng- en haal momenten? Waarom? Probeer via de antwoorden ook het volgende te achterhalen: 4) <i>wat doen ouders als ze toekomen op school 's ochtends en wanneer ze hun kind ophalen? Op welke plekken komen ze? Is er een dagelijkse uitwisseling tussen jou en elke ouder? Wanneer? Waar?</i>
C. RUIMTES voor VOLWASSENEN	Gebied C2. Ruimtes voor professionals		1) Is het belangrijk om plekken voor professionals te hebben op school / in het centrum? 2) Als er een plek voor professionals is, wat voor plek is dit dan? 3) Wat zou deze ruimte kenmerken?

THEMA	GEBIED	DEELGEBIEDEN (suggesties)	DEELGEBIEDEN (suggesties)
D. BUITENRUIMTES	Gebied D1. Perceptie van buiten zijn	1) Vind je het belangrijk om buiten te spelen? Waarom? 2) Wat voor speelgoed/ materiaal moet deze ruimte karakteriseren? 3) Wat vind je van naar buiten gaan bij 'slecht' weer? 4) Buiten spelen kan ook avontuurlijk en 'risicovol' zijn. Wat denk je daarover? (suggestie om foto's te gebruiken) 5) Vind je dat naar buiten gaan op vaste momenten moet gebeuren of moeten kinderen zelf kunnen kiezen? Waarom? 6) Wat denk je over de band tussen de school / het centrum en de buurt-gemeenschap?	1) Vind je het belangrijk om buiten te spelen? Waarom? 2) Wat voor speelgoed / materiaal moet deze ruimte karakteriseren? 3) Wat vind je van naar buiten gaan bij 'slecht' weer? 4) Buiten spelen kan ook avontuurlijk en 'risicovol' zijn. Wat denk je daarover? (suggestie om foto's te gebruiken) 5) Vind je dat naar buiten gaan op vaste momenten moet gebeuren of moeten kinderen zelf kunnen kiezen? Waarom? 6) Wat denk je over de band tussen de school/ het centrum en de buurt-gemeenschap?
		1) Wat is / wat zijn de meest belangrijke zaken in jouw beeld van de ideale school / het ideale centrum, in relatie tot de ruimte?	1) Wat is / wat zijn de meest belangrijke zaken in jouw beeld van de ideale school / het ideale centrum, in relatie tot de ruimte?

TOOL 3

Indicatoren om de focusgroep uit te schrijven

Nadat de focusgroepen hebben plaatsgevonden, kan je dit sjabloon gebruiken om ze uit te schrijven voor de analyse:

Datum	
Duur	
Plaats	
Aantal deelnemers	
Groepssamenstelling (gebruik hier enkel initialen voor de namen. Of geef elke persoon een andere naam (pseudoniem) zodat je weet wie wat doorheen het gesprek gezegd heeft, zonder hun werkelijke identiteit prijs te geven.	Bijvoorbeeld voor ouders: L. = moeder van P., een kind van 3 jaar P. = vader van M., een kind van 4 jaar ... Bijvoorbeeld voor professionals: M. = leerkracht, 20 jaar werkervaring, werkt sinds drie jaar op deze school
Facilitator	
Assistent	
Notities (neem hier nota van zaken die belangrijk kunnen zijn voor de analyse: algemene sfeer in de groep, observaties van de assistent over de dynamieken, enzovoort)	
Transcriptie (voorbeeld) 1. V. (facilitator): Goede morgen, vandaag zijn we hier samen voor een gesprek over ... 2. O.:... 3. P.: ...	

Analyse

Voor de analyse van de focusgroepen kunnen de thema's en de gebieden uit het thematisch schema in **Tool 2** (leidraad voor de focusgesprekken) gebruikt worden als codeer-categorieën.

TOOL 4

Richtlijnen bij de tekenopdracht voor kinderen

Hieronder vind je een aantal richtlijnen om informatie te verzamelen aan de hand van kindertekeningen en interviews met kinderen.

- **Materiaal:** een wit A4-blad (zonder lijnen of hokjes) en stiften in verschillende kleuren.
- **Tijd:** zowel het tekenen (in groep) als het individuele interview kan alle tijd nemen die nodig is.
- **Leeftijd van de kinderen:** van 3 tot 6 jaar oud.
- **Begeleider:** tekeningen en interviews kunnen begeleid worden door een onderzoeker, maar eveneens door de pedagogisch coach of de professionals zelf.

Formulier voor geïnformeerde toestemming

Eerst en vooral dienen alle ouders akkoord te gaan en het formulier voor geïnformeerde toestemming te ondertekenen. Dit formulier bevat zeker volgende zaken:

- naam en voornaam van het kind
- geslacht van het kind
- eboortedatum van het kind
- nationaliteit van het kind
- naam van de voorziening
- leerjaar, klas, leefgroep
- opleiding en beroep van de moeder
- opleiding en beroep van de vader
- geboortedatum van eventuele broers / zussen

Vervolgens gebeurt de dataverzameling in twee delen, zoals hieronder beschreven:



DEEL 1: HET TEKENEN – IN GROEP

1) Leg het concept 'ruimte' uit aan de groep kinderen

"Je zit op een geweldige school, die bestaat uit vele plekken, ruimtes waar je naartoe kan gaan, er zijn zowel plekken binnen als buiten."

2) Vraag de kinderen om te tekenen (in groep, maar elk kind maakt zijn/ haar eigen tekening)

"Nu ga ik je vragen om te denken aan een plaats waar je graag bent als je hier op school/ of in de opvang/ in het centrum/ in <naam voorziening> bent. Het kan binnen of buiten in de tuin zijn. Oké, heb je een plek in gedachten? Nu vraag ik je om jezelf te tekenen op jouw favoriete plek. Je kan ook enkele van je vrienden of de leerkracht/ kinderbegeleider tekenen, zoals je zelf wil. Als je klaar bent met je tekening, mag je het naar mij brengen en ga ik je vragen om me te vertellen wat je getekend hebt. Goed?"
(toestemming van de kinderen)

3) Wanneer het kind klaar is, kan hij/ zij de tekening brengen

Schrijf de naam van het kind op de achterzijde van het blad

DEEL 2: HET INDIVIDUEEL INTERVIEW

Ontmoet elk kind voor een individueel interview – maak een audio-opname

Je interviewt het kind als de tekening af is in een afzonderlijke ruimte. Dit bevordert de concentratie, het vermijdt dat de kinderen elkaar beïnvloeden en zorgt voor een betere kwaliteit van de geluidsopname.

Vraag het kind om uit te leggen:

- 1) wat er staat getekend: alle relevante elementen van de tekening dienen helder te zijn.
 - 2) wie het kind getekend heeft, wat er gebeurt en wat ze aan het doen zijn.
- ✍ Noteer op een blad wat er aan bod komt

Vraag vervolgens aan het kind

- 3) "Dus dit is een plek waar je graag bent hier op school/ in de opvang/ in het centrum/ in <naam voorziening> ... En waarom ben je hier graag?"
 - 4) "Wat mist er volgens jou hier op school/ opvang / in <naam voorziening> om het nog leuker en mooier te maken voor kinderen?"
 - 5) "Is er nog iets dat je me graag wilt vertellen over jouw school/ in de opvang/ in het centrum / deze plek ...?"
- ✍ Noteer de antwoorden op een blad.

TOOL 5

Interviewschema voor de kindertekeningen

Voor- en achternaam van het kind:

Beschrijf de hoofdelementen in de tekening	
Waarover gaat de tekening? Wat wordt er voorgesteld?	<i>Noteer deze ook op de tekening</i>
Wie komt er in voor en wat zijn ze aan het doen?	
Noteer de antwoorden van het kind	
"Dus dit is een plek waar je graag bent hier op school/ in de opvang / in het centrum (gebruik eventueel de naam van de voorziening) ... En waarom ben je hier graag?"	
"Wat mist er volgens jou hier op school / in <naam centrum> om het nog leuker en mooier te maken voor kinderen?"	
"Is er nog iets dat je me graag wil vertellen over jouw school/ deze plek...?"	

TOOL 6

Richtlijnen voor het ontwerpen van een driedimensionaal (3D) model

Bezoek de school/ de opvang/ het centrum en beslis welke ruimte het 3D-model zal voorstellen

Bezoek de voorziening, bekijk alle ruimtes en beslis naargelang het doel van het onderzoek welke ruimte het 3D-model zal voorstellen (het klaslokaal? de tuin? de inkom?) [Wij kozen er voor een klaslokaal voor te stellen].

1) Neem de afmetingen op en maak foto's van de ruimte

Teken een plattegrond van de gekozen ruimte (of gebruik een plattegrond van het gebouw, indien beschikbaar), neem de afmetingen op en maak foto's van de ruimte.

2) Bouw het 3D-model

Bouw een 3D-maquette dat geschikt is om te combineren met Playmobil poppetjes [Ons model was ongeveer 60x30 cm groot]. Voorzie vloeren, muren, deuren, ramen en meubilair [*Wij gebruikten piepschuim en lijm voor de muren en balsahout voor de meubels*]. Maak geen plafond of dak, zodat kinderen gemakkelijk kunnen binnenkijken in de maquette en de poppetjes kunnen verplaatsen. De muren dienen wel hoog genoeg te zijn om de meubels tegen te plaatsen, maar niet te hoog zodat het kind de Playmobilpoppetjes eenvoudig kunnen bewegen.

3) Schilder het model

Schilder het model met dezelfde kleuren zoals de ruimte (vloeren, muren, meubilair) [*Wij gebruikten tempera om te schilderen*].

4) Voeg details toe

Voeg details toe die de ruimte zo herkenbaar mogelijk maken in z'n huidige staat. [*Wij voegden stukjes papier en stof toe om de posters aan de muren en de gordijnen voor te stellen. We plaatsten ook kleine objecten zoals borden, flessen, boeken, enzovoort*].

TOOL 7

Richtlijnen voor het interviewen van kinderen met het 3D-model



Het interview vindt best plaats in een afzonderlijke kamer, dit bevordert de concentratie van de kinderen. Maak indien mogelijk zowel audio- als video-opnames in functie van de analyse nadien.

1) Toon het model aan het kind en laat hem/ haar zelf herkennen wat het voorstelt

Tijdens de individuele sessie met het kind toont de onderzoeker hem/ haar het model en vraagt of hij/ zij herkent welke plek dit is. Als het model realistisch genoeg is, zal het kind het herkennen. Herkent het kind de ruimte, in dit geval het klaslokaal, niet? Dan stelt de onderzoeker ondersteunende vragen zoals "Zie je dit... Doet dit je aan een plek denken die je kent?", tot wanneer het kind zegt "Oh ja, dit is mijn klas!". De onderzoeker kan vervolgens enkele vragen stellen om er zeker van te zijn dat het kind de ruimte herkent, zoals "Als je 's ochtends aankomt in de klas, waar ben je dan?" of "Welke plek is dit hier?" (bijvoorbeeld de leeshoek).

2) Laat het kind de Playmobilpoppetjes kiezen

Van zodra het kind zijn/ haar klas herkend heeft, toont de onderzoeker een reeks Playmobilpoppetjes en vraagt het kind om er eentje te kiezen dat hem-/ haarzelf voorstelt, twee poppetjes die de leerkrachten/ begeleiders en drie poppetjes die zijn / haar vrienden voorstellen.

3) Vraag het kind om de Playmobilpoppetjes in het model te plaatsen

De onderzoeker vraagt het kind om alle poppetjes in het 3D-model van de klas te plaatsen. Het is aangewezen om foto's te nemen van de posities waarin het kind zichzelf, zijn/ haar vrienden en leerkrachten/ begeleiders plaatst.

4) Vraag het kind om te vertellen waarom elk poppetje op die plek is en wat het daar aan het doen is

De onderzoeker vraagt het kind over elk poppetje waarom het op die plek is en wat het daar aan het doen is.

5) Vraag het kind om een verhaal te vertellen over wat de poppetjes nu gaan doen

De onderzoeker vraagt het kind om een verhaal te vertellen over wat de poppetjes nu gaan doen (bijvoorbeeld: "En wat gebeurt er nu?")

6) Bedank het kind

Bedank het kind na de sessie en breng hem/ haar terug naar de klas.

TOOL 8

Analyseschema voor de interviews met het 3D-model

Voorkeuren in de ruimte voor zichzelf	
Welke plek kiest het kind voor zichzelf?	
Wat gebeurt er daar?	
Voorkeuren in de ruimte voor vrienden	
Welke plek kiest het kind voor zijn/ haar vrienden?	
Wat gebeurt er daar?	
Voorkeuren in de ruimte voor professionals	
Welke plek kiest het kind voor de professionals?	
Wat gebeurt er daar?	
Voorstelling van relaties	
Plaatst het kind zichzelf alleen? Met één, twee of drie vrienden? Met één of twee professionals? Of met enkele vrienden én professionals? Of met alle vrienden en professionals?	

Andere categorieën kunnen uit de interviews afgeleid worden, specifiek voor de context van de school / het centrum, om zo de meest relevante zaken die aan bod kwamen in de betekenisverlening van kinderen aan de ruimtes, eruit te lichten.

TOOL 9

Observatieschema

Naam observator: School/ opvang: Klas / leefgroep:

Geobserveerde ruimte: Datum: Tijdstip:

Focus van de observatie	Beschrijving
Richtvragen bij de beschrijving	Wat zijn de kinderen aan het doen? Wat zijn de OJJK-professionals aan het doen? (inclusief de observator zelf) Wat zijn ouders aan het doen? (indien van toepassing)

Reflecties – Richtvragen: KINDEREN

HOE VOELEN DE KINDEREN ZICH?
(emotionele thema's / welbevinden...)

WAT ZIJN DE KINDEREN AAN HET LEREN?
(welke sociale, emotionele, relationele vaardigheden?)

Reflecties - Richtvragen: DE RUIMTE

HOE IS DE RUIMTE EN HET MATERIAAL OVER HET
ALGEMEEN GEORGANISEERD?

WELKE VERANDERINGEN ZIJN ER MOGELIJK ?

Reflecties - Richtvragen: IKZELF

HOE VOELDE IK MIJ IN DEZE CONTEXT?
(gedachten, emoties ...)

TOOL 10

Schema voor de uitwisseling van observaties tussen OOJK (en binnen de eigen voorziening)

Dit kunnen OOJK-teams gebruiken om hun collega's binnen dezelfde voorziening of de professionals in een andere OOJK te observeren. Na de observaties vindt een gezamenlijk reflectiemoment plaats tussen de observatoren en wie geobserveerd werd.

Houd 1) het beschrijvende gedeelte en 2) de interpretatie (wat jij ervan denkt) gescheiden.

Elke professional kan (samen met de andere professionals die geobserveerd worden) twee tot vier momenten kiezen om te observeren.

Focus van de observatie	Beschrijving
Onthaal / inkom	Wat zijn de kinderen aan het doen? Wat zijn de OOJK-professionals aan het doen? (inclusief de observator zelf) Wat zijn ouders aan het doen? (indien van toepassing) <i>(Gebruik beschrijvende taal)</i> • stoelen voor kinderen / volwassenen • afbeeldingen, foto's aan de muur • verwelkomingselementen
	Kies twee kinderen en ouders en beschrijf wat er gebeurt op het moment dat ze aankomen (Waar gaan ze naar toe? Met wie praten ze? Welke interacties hebben ze met wie? Enzovoort) <i>(Gebruik beschrijvende taal)</i>
	Wat denk je over jouw notities / observaties? <i>(Gebruik interpretatieve taal)</i>

Focus van de observatie	Beschrijving
Klassen / leefgroepen	Hoe zijn de ruimtes van de klassen/ leefgroepen georganiseerd? (themahoeken, indeling van de ruimtes) Zie je manieren waarop de overgang tussen school/ opvang/ thuis bevorderd wordt? (Brengen kinderen speelgoed of iets van thuis mee naar school? Zijn er elementen van thuis aanwezig in de leefgroep? Is de diversiteit aan gezinnen zichtbaar? Hoe? ...) <i>(Gebruik beschrijvende taal.)</i>
	Observeer een specifiek moment in de klas / leefgroep (vrij spel / activiteit) en beschrijf wat er gebeurt (hoeveel kinderen zijn hierbij betrokken? Waar en hoe gebruiken ze de ruimte en materialen? Welke interacties observeer je tussen kinderen onderling en tussen volwassenen en kinderen?) <i>(Gebruik beschrijvende taal.)</i>
	Wat denk je over jouw notities/ observaties? (hoe faciliteren de ruimtes/ materialen/ organisatie de interacties (of net niet)? Hoe bevorderen ze het individueel leren (of net niet)? Hoe ondersteunen ze de zelfstandigheid van kinderen (of net niet)? ...) <i>(Gebruik interpretatieve taal.)</i>

Focus van de observatie	Beschrijving
Hygiëne en sanitair	Hoe zijn de toiletten / sanitaire ruimtes ingericht? (Waar bevinden ze zich? Welke afstand is er tussen de klas / leefruimte en de toiletten? ...) <i>(Gebruik beschrijvende taal.)</i>
	Observeer een specifiek moment als kinderen naar het toilet gaan en beschrijf dit (Hoeveel kinderen gaan samen naar het toilet? Wanneer? Wat doen ze? Met wie? <i>(Gebruik beschrijvende taal.)</i>
	Wat denk je over jouw notities / observaties? <i>(Gebruik interpretatieve taal.)</i>

Focus van de observatie	Beschrijving
Eetruimte	Hoe is de eetruimte georganiseerd? (Waar is het? Is het een kleine / grote ruimte? Welke materialen worden aan tafel gebruikt? ...) <i>(Gebruik beschrijvende taal.)</i>
	kinderen en volwassenen zijn er? Wie zit waar? Hoe bedienen ze (zichzelf)? Welke interacties vinden er tussen kinderen en volwassenen plaats? Kunnen kinderen zelf beslissen wat en hoeveel ze eten? Hoe lang moeten ze 'wachten'? En wat gebeurt er in die zogenaamde wachttijd dan? ... <i>(Gebruik beschrijvende taal.)</i>
	Wat denk je over jouw notities / observaties? <i>(Gebruik interpretatieve taal.)</i>

Focus van de observatie	Beschrijving
Slaapruimte	Hoe is de slaapruimte ingericht (Waar is het? Hoe groot / klein is het? Hebben de kinderen een eigen bed? ...) <i>(Gebruik beschrijvende taal.)</i>
	Observeer een slaapmoment en beschrijft wat er gebeurt (Hoeveel kinderen en volwassen zijn er? Wat gaat eraan vooraf? Welke interacties zijn er? Kunnen kinderen de slaapruimte verlaten als ze wakker zijn? Wat gebeurt er met kinderen die niet willen slapen? ...) <i>(Gebruik beschrijvende taal.)</i>
	Wat denk je over jouw notities / observaties? <i>(Gebruik interpretatieve taal.)</i>

Focus van de observatie	Beschrijving
Buitenruimtes	Hoe is de buitenruimte georganiseerd (materialen, speelgoed ...)? <i>(Gebruik beschrijvende taal.)</i>
	Observeer een moment waarop de kinderen naar buiten gaan en beschrijf wat er gebeurt. (Hoeveel kinderen en volwassenen zijn er? Waar spelen ze? Waarmee? Welke interacties zijn er tussen kinderen onderling en tussen kinderen en volwassenen? Kunnen kinderen zelf kiezen of ze binnen / buiten spelen? Enzovoort) <i>(Gebruik beschrijvende taal.)</i>
	Wat denk je over jouw notities / observaties? <i>(Gebruik interpretatieve taal.)</i>

Focus van de observatie	Beschrijving
Ruimtes voor ouders	Zijn er plekken voor ouders in de voorziening? <i>(Gebruik beschrijvende taal.)</i>
	Hoe zijn deze plekken opgezet? <i>(Gebruik beschrijvende taal.)</i>
	Als je ouders deze ruimtes ziet gebruiken, wat observeer je dan? <i>(Gebruik beschrijvende taal.)</i>
	Wat denk je over jouw notities / observaties? <i>(Gebruik interpretatieve taal.)</i>

TOOL 11

Ouderbevraging

De uitspraken hieronder helpen ons de school- en klasomgeving van je kind beoordelen.
Duid met een X aan welk antwoord het meest op jou van toepassing is.

	Sterk mee oneens	Oneens	Geen mening	Eens	Sterk mee eens	Ik weet het niet
1. De fysieke omgeving van de leefgroep is veilig en aangepast aan de noden van de kinderen.						
2. De leefomgeving is esthetisch, niet te druk, en weerspiegelt de thuisomgeving.						
3. De leefomgeving is rijk aan visuele informatie (posters, plattegronden, boeken, foto's ...).						
4. Het werk van kinderen wordt tentoongesteld in de klas / schoolomgeving / leefgroep / opvang.						
5. Er zijn schone en veilige speeltuigen voor kinderen op het schoolterrein of opvang.						
6. De buitenruimtes van de school / opvang/ het centrum zijn afgestemd op de holistische ontwikkeling van kinderen.						
7. Mijn kind vertrouwt de leerkracht / kinderbegeleider, en weet dat hij / zij zal helpen als het hulp nodig heeft.						
8. Kinderen ervaren continuïteit tussen het leven op school / opvang/ het centrum en thuis (kinderen kunnen hun favoriete speelgoed of item van thuis meebrengen naar school, wat hen kan helpen om in slaap te vallen of te kalmeren ...).						
9. De school / opvang / het centrum waardeert tradities en organiseert gezamenlijke feesten met de ouders (verjaardagen, feestdagen ...).						
10. De school / opvang / het centrum nodigt ouders uit om mee thema's / projecten / uitstappen te kiezen en deze te helpen organiseren en realiseren.						
11. De school / opvang/ het centrum voorziet mogelijkheden om tegemoet te komen aan de noden van mijn kind en diens talenten te ontwikkelen.						
12. De inrichting en aanpassing van verschillende ruimtes en educatief materiaal wordt besproken met ouders.						

TOOL 12 (ZIE DOWNLOAD)

De perspectieven van gezinnen en professionals op de ruimte

Hallo!

Deze vragenlijst richt zich tot families en professionals (coördinatoren, leerkrachten kinderbegeleiders, assistenten ...) van voorzieningen voor kinderen tussen 0 en 6 jaar.

We willen graag weten hoe jij naar de ruimtes kijkt, waar je dagelijks komt en hoe je deze beleeft. Op die manier willen we de ruimtes nog beter afstemmen op de behoeftes van zowel volwassenen als kinderen.

Dit is een korte vragenlijst, die minder dan 10 minuten vraagt om in te vullen. De vragen gaan over de ruimtes in jouw voorziening (opvang en/ of school). Geef antwoord op basis van jouw eigen ervaring. We willen graag jouw persoonlijke mening weten. Er zijn dus geen juiste of foute antwoorden.

Je neemt vrijwillig deel. De verzamelde gegevens worden anoniem en in overeenstemming met de Europese privacywetgeving bewaard en verwerkt (EU) 2016/679, de zogenaamde GDPR wetgeving).

Heb je verdere vragen, contacteer dan de onderzoekers van dit project: ***voeg namen en contactgegevens in***

☐ **IK VERKLAAR DAT IK DEZE INFORMATIE GELEZEN EN BEGREPEN HEB. IK GA AKKOORD MET EN NEEM DEEL AAN DIT ONDERZOEK. (1)**

1) Ik vul deze vragenlijst in als

- ☐ ouder of ander familielid (1)
- ☐ leerkracht (2)
- ☐ kinderbegeleider (3)
- ☐ andere (licht toe) (4) _____

2) Leeftijd _____

3) Gender

- ☐ man (1)
- ☐ vrouw (2)
- ☐ andere (3)

4) Nationaliteit _____

Klik **hier** om het bestand te downloaden

TOOL 13

Moodboards & Mindmaps

OOJK-professionals kunnen Moodboards & Mindmaps gebruiken om te reflecteren over de organisatie van de ruimtes en materialen.

- Het moodboard kan een eerste stap zijn in het verkennen van wat professionals aangenaam vinden in hun eigen leefomgeving. Het laat hen bovendien toe na te gaan in hoeverre deze elementen (al dan niet) aanwezig zijn op de werkvloer in de OOJK.
- Vervolgens kan het team de inzichten uit de reflectie op het moodboard koppelen aan de noden van kinderen, gezinnen, het curriculum en de OOJK-visie in de mindmap en de inrichting van de ruimte/ materialen hierop afstemmen.
- Aan het einde van het proces kom je tot een actieplan om de ruimte om te vormen in lijn met de noden van kinderen en volwassenen.

MOODBOARD

1) Herinneringen uit mijn kindertijd

Sluit je ogen en denk aan enkele fijne momenten uit je kindertijd. Wat zie je? Wat ruik, voel, hoor ... je?

Herinneringen: kort overzicht (individueel)	
Ik ruik ...	
Ik zie ...	
Ik voel ...	
Ik hoor ...	
Ik proef ...	

2) Ik voel me goed thuis, omdat ...

Welke elementen maken dat jij je op je gemak voelt thuis (gebruik eventueel de vijf zintuigen in je beschrijving)?
Door welke elementen zou je je nog beter voelen (wat zou er veranderen)?
Splits indien nodig je beschrijving op in 'binnen- en buitenruimtes'.

Ik voel me goed thuis, omdat ...	
Ik ruik ...	
Ik zie ...	
Ik voel ...	
Ik hoor ...	
Ik smaak ...	

3) Hoe zit het op de werkvloer?

a. Welke elementen die je thuis en in je kindertijd goed doen/ deden voelen, vind je terug in de OOJK waar je werkt?

b. Welke elementen mis je?

4) Maak op basis van alle voorgaande antwoorden een collage met kleuren, beelden, foto's ... die je inspirerend vindt om de (re)organisatie van de ruimtes en materialen in de OOJK aan te pakken.

MINDMAP

1) Identificeer de noden van kinderen en gezinnen (wat denk je dat ze nodig hebben?)

Kinderen	Gezinnen
bv. beweging	bv. interacties met andere gezinnen
Interactie met vrienden	...
Rust	
...	

2) Denk aan de doelen (noden) van het curriculum en de visie van de OOJK

bv. kinderen ontwikkelen hun zelfstandigheid: kinderen kunnen zelf naar toilet gaan
Kinderen ontwikkelen hun taal
...

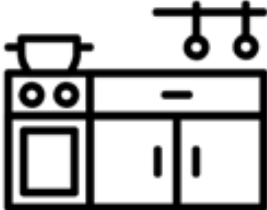
3) Bekijk hoe de materialen/ meubels/ ruimtes op bovenstaande een antwoord kunnen bieden

Kinderen	Gezinnen	Curriculum en visie
bv. Wat betreft beweging: <i>Spelen met een bal, klimmen, rennen</i> ...	bv. Wat betreft interacties met andere gezinnen <i>Een ouderhoek of aparte ruimte hebben</i> ...	bv. Wat betreft de zelfstandigheid van kinderen bevorderen <i>Open kasten hebben zodat kinderen zelf aan het speelgoed / materiaal kunnen ...</i>
...	...	...

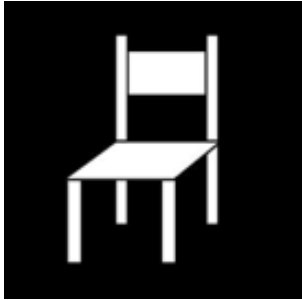
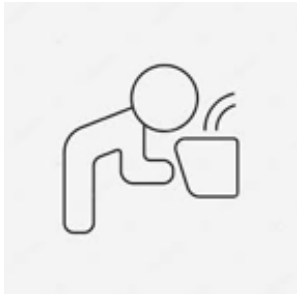
4. Vind symbolen die de materialen / het meubilair / de ruimtes voorstellen die tegemoetkomen aan de geformuleerde noden van kinderen en gezinnen

Bedenk en vind symbolen die de materialen / het meubilair / de ruimtes voorstellen (die tegemoetkomen aan de hierboven opgesomde noden).

Je vindt hieronder een aantal voorbeelden van symbolen, maar voel je vrij om je eigen symbolen te gebruiken.

	Spelen met de bal		Materialen / speelgoed binnen handbereik voor kinderen
	Themahoek		Themahoek gelinkt aan de leefomgeving van kinderen

	Bouwen		Plek waar je de bouwconstructies van kinderen kan plaatsen
	Speeltapijt		Atelier
	Fietsen		Een plek om bewegingsspel te doen
	Boekenkast voor de kinderen		Een kalme plek waar kinderen kunnen lezen
	Een kalme plek zonder al te veel prikkels		Lokaal voor professionals Ruimte voor ouders

	Natuurlijk licht		Stoelen voor volwassenen
	Zetel voor ouders		Een plek waar je in een kring kan zitten voor het kringmoment met de kinderen
	'Echt' bestek en servies voor de kinderen		Een tafel om ...
	(andere voorbeelden)		
			
			



5) Neem een plattegrond van de OOJK en plaats de symbolen waar ze thuishoren

Waar kunnen kinderen met een bal spelen? Waar staan de boeken? ...

6) Welke symbolen kregen een plek? Welke niet?

- Kregen alle symbolen een plaatsje?
- Welke zijn niet aanwezig in de OOJK-ruimtes?
- Duid met een pen aan welke elementen er mankeren of welke onvoldoende aan bod komen.

7) Reflecteer over wat je mocht ontdekken: maak een actieplan

- Reflecteer met je collega's en kom tot enkele besluiten voor een actieplan gericht op het herinrichten van de ruimtes. Het doel is om alle geïdentificeerde symbolen een plaatsje te geven op de plattegrond.
- Creëer een nieuwe plattegrond van de OOJK waar je aangeeft welke plekken je van plan bent om te veranderen en hoe. Nu ben je klaar om actie te ondernemen!

TOOL 14

Vragenschema voor kleuterschool - opvang - centrum

Dit vragenschema kan je gebruiken om te weten op welke manier de leerkrachten en kinderbegeleiders de ruimtes in hetzelfde gebouw gebruiken. De antwoorden kunnen de basis vormen voor verdere reflectie over hoe de omgeving zo aangepast kan worden dat ze beter beantwoordt aan de noden van kinderen en gezinnen vanuit een educare-benadering (leren, spelen en zorg zijn daarin onlosmakelijk met elkaar verbonden).

Deze vragen kunnen ook gebruikt worden als basis voor kleine 'focusgroepen' met de professionals van beide settings. Op die manier biedt de focusgroep zelf een kans om meningen, visies en ideeën met elkaar uit te wisselen.

- 1) **Zijn er verschillen in de manier waarop de klaslokalen (kleuterschool) en de opvangruimtes zijn georganiseerd?**
- 2) **Gebruik je op bepaalde momenten de ruimtes van de school / opvang (met andere woorden: gebruiken leerkrachten de opvangruimtes en vice versa?) Zo ja, wanneer en hoe?**
- 3) **Als je de ruimtes deelt, zijn er bepaalde afspraken omtrent ieders rol als professional (bijvoorbeeld de leerkracht zorgt voor...; en de kinderbegeleider zorgt voor...)? Zo ja, welke?**
- 4) **Zijn de afspraken met de kinderen anders gedurende klastijd enerzijds en buitenschoolse opvangtijd anderzijds? In welke zin?**
- 5) **Kan de kleuterschool materialen gebruiken van de buitenschoolse opvang en omgekeerd? Welke afspraken hebben jullie hierover gemaakt?**
- 6) **Hoe zorg je voor warme en vlotte overgangen voor de kinderen van de klas naar de opvang en omgekeerd?**

TOOL 15

Reflectieschema voor professionals Focusgebied: leeromgeving

Reflectie door professionals – Focusgebied: leeromgeving

Kwaliteitsniveau: 0 – Onvoldoende; 1 – Minimaal; 2 – Goed; 3 – Uitstekend

	0	1	2	3	Bewijs, voorbeelden van goede praktijken
1) De leeromgeving is veilig, esthetisch en aantrekkelijk voor kinderen.					
2) De leeromgeving is comfortabel en moedigt aan om verschillende activiteiten uit te proberen, individueel, in kleine groepjes of met alle kinderen van de groep.					
3) De leeromgeving is logisch opgedeeld in kleinere ruimtes (naargelang de vormen van competentieontwikkeling, de activiteiten, de themahoeken ...) met aangepaste grootte voor bepaalde activiteiten en moedigt kinderen aan om op onderzoek uit te gaan, te spelen en te leren.					
4) Educatieve materialen zijn doelbewust gekozen en afgestemd op de leeftijd en behoeftes van kinderen.					
5) Er zijn plekken van stilte en ontspanning waar kinderen even alleen kunnen zijn en rust vinden.					
6) Er wordt voor gezorgd dat kinderen dagelijks de aanbevolen tijd buiten spenderen.					
7) De buitenruimtes op school ondersteunen de holistische ontwikkeling van kinderen.					
8) De professional ontwikkelt een wederkerige relatie met elk kind en zorgt voor een veilige hechting.					
9) De omgeving is rijk aan verschillende vormen van interactie (met andere kinderen in de groep, met ouders, met buurtbewoners ...).					
10) Kinderen leren het milieu beschermen en krijgen praktische manieren aangereikt om beter zorg te dragen voor het milieu.					

11) Kinderen worden betrokken in de planning, creatie en het toezicht op de groep en schoolomgeving.					
12) Kinderen gebruiken verschillende materialen, informatie en communicatietechnieken, aangepast aan hun leeftijd.					
13) De professional maakt gebruik van de mogelijkheden in de gemeenschap buiten de school en nodigt buurtbewoners uit in de groep om de kinderen hun ontwikkeling te verrijken en hun socialisatie te bevorderen.					
14) De leeromgeving moedigt kinderen aan om gepaste risico's te nemen die hun ontwikkeling en leren ten goede komen.					

Totale score van het focusgebied 'leeromgeving': _____

Wat doe ik reeds goed? _____

Wat wil ik graag verbeteren? _____

Wat plan ik aan te pakken de komende weken? _____

Welke ervaringen kan ik delen met collega's? _____

Welke hulp kan ik van collega's gebruiken? _____

TOOL 16

Concrete vragen voor OJK-professionals die educare en de ruimtes willen verbinden

Met betrekking tot de toiletten en sanitaire ruimtes

- Is het toilet voldoende dichtbij de leefgroep van de kinderen? Dit is zeker belangrijk voor de kinderen van 2 – 3½ jaar die nog ondersteuning nodig hebben in hun leerproces om zindelijk te worden. De ruimte / infrastructuur dient professionals toe te laten deze ondersteunende rol op te nemen (bijvoorbeeld door toiletten te hebben die niet te ver gelegen zijn).
- Kunnen kinderen zelf beslissen wanneer ze naar toilet gaan (wordt hun zelfstandigheid en keuzevrijheid hierin aangemoedigd)?
- Zijn de toiletten en sanitaire voorzieningen netjes?
- Zijn de toiletten en sanitaire voorzieningen goed geventileerd?
- Zijn er kleine deuren/ wanden voorzien aan de toiletten om de privacy van kinderen te waarborgen?
- Zijn de toiletten en sanitaire ruimtes toegankelijk voor kinderen met speciale noden?
- Zijn de toiletten en sanitaire voorzieningen op kindermaat?
- Kunnen kinderen er zelfstandig hun handen wassen?
- Zijn er voldoende toiletten en sanitaire voorzieningen, zodat kinderen niet te lang hoeven te wachten?
- Is er een verzorgingstafel voor kinderen die nog niet zindelijk zijn?

Met betrekking tot de eetruimtes

- Kunnen kinderen in kleine groepjes eten?
- Heeft de eetruimte een aangename akoestiek, zodat kinderen tijdens het eten gezellig kunnen keuvelen aan tafel met elkaar en met de professional?
- Is de eetruimte goed geventileerd?
- Welke materialen worden gebruikt om mee te eten? 'Echte' borden (in keramiek), vorken, glazen (in plaats van plastic bekertjes) zijn veel fijner om te gebruiken en ondersteunen een kijk op kinderen als competente wezens.
- Eetruimtes dienen 'gezellig', vertrouwd en proper te zijn om het eetplezier van kinderen te vergroten. Zijn er tekeningen, kunstwerken, planten ... die de ruimte een huiselijke sfeer geven?
- Zijn kinderen betrokken in het klaarzetten en voorbereiden van het eetmoment? Dit is een concrete manier om educare in de praktijk om te zetten, aangezien kinderen zorg leren dragen voor de groep, voor materialen en de ruimte; ze leren samenwerken met vrienden en volwassenen; ze praten, onderhandelen wie wat doet ...
- Zijn er genoeg karren en dergelijke (waarop borden en eten geplaatst kan worden voordat het naar de kinderen wordt gebracht) voor alle groepen, zodat kinderen niet te lang hoeven te wachten op het eten?
- Zitten en eten volwassenen mee aan tafel? Eten is geen dienstverlening, het is een pedagogisch moment. Dat betekent dat het ook een relationele waarde kent. Als de volwassenen erbij kunnen zitten op een 'comfortabele en kalme manier', dan helpt dit de kinderen om dit ook te doen.
- Zijn de eetruimtes toegankelijk voor kinderen met extra noden? Worden hun behoeftes mee in acht genomen bij het organiseren van het eetmoment?

Met betrekking tot de slaapruimtes

- Is er een slaapruimte in de voorziening? Ook in de kleuterschool is dit heel belangrijk, aangezien heel wat kinderen hun slaap nodig hebben.
- Kunnen kinderen in kleine groepen slapen?
- Is de slaapruimte een rustige en stille plek?
- Kan de slaapruimte zo goed als helemaal verduisterd worden?
- Zijn de kleuren in de slaapruimte zacht getint, niet te 'schreeuwerig'? (voorbeelden van zachte kleuren zijn alle tinten nabij wit, terwijl rood meer agressief kan zijn).
- Is de slaapruimte vlakbij het klaslokaal/ de leefgroep? Dit helpt voor een vlotte overgang voor kinderen en het ondersteunt de professionals in een flexibele organisatie van het slaapmoment (kinderen die niet slapen of vroeger wakker worden, kunnen gemakkelijk aansluiten in het klaslokaal en omgekeerd).
- Heeft de slaapruimte een goede luchtcirculatie?
- Beschikken de kinderen over een eigen bed – met eigen lakens, de mogelijkheid om telkens in hetzelfde bed te

slapen en een persoonlijk object (knuffel, doekje ...) van thuis?

- Zijn de kinderen betrokken in het voorbereiden van het slaapmoment?
- Is er een comfortabele plek (een stoel, een zetel ...) voor de volwassene in de ruimte? Wanneer volwassenen de gelegenheid krijgen om te ontspannen, laat dit kinderen hetzelfde toe.

PMet betrekking tot de klaslokalen / leefgroepen

- Komt er natuurlijk daglicht binnen in het lokaal?
- Is er directe toegang tot de buitenruimte? Zo niet, wordt de toegang op één of andere manier vergemakkelijkt?
- Zijn de klaslokalen/ leefgroepen vlot toegankelijk voor kinderen met speciale noden?
- Is er een goede akoestiek in de ruimtes?
- Welke materialen zijn er aanwezig? Over het algemeen stimuleren goedgekozen en divers geselecteerde materialen en speelgoed (vooral niet-voorgestructureerd, zoals bijvoorbeeld houten blokken in verschillen maten, takken, zand en ander natuurlijk materiaal) de creativiteit en het leren van kinderen meer dan voorgestructureerd speelgoed. Vanuit een 'minder kan meer zijn' benadering, dienen klaslokalen / leefgroepen slechts een selectie van materiaal te bevatten (vooral niet-voorgestructureerd) zodat er voldoende 'mentale ruimte' blijft voor kinderen om te ontdekken en te leren. Ruimtes met te veel stimuli maken het moeilijker voor kinderen om zich te concentreren en kinderen worden er vaak onrustig van, terwijl ruimtes met een selectie aan niet-voorgestructureerd materiaal kinderen net uitnodigen om actief deel te nemen aan hun speel- en leerproces, elk op hun eigen ritme en voorwaarden.
- Is er diversiteit in het aangeboden materiaal? Bijvoorbeeld verschillende soorten materialen, maar ook poppen met verschillen in huidskleur en gender, of boeken in verschillende talen. In lijn hiermee is het belangrijk om ook materialen/ speelgoed te voorzien waarin kinderen met speciale zorgen zichzelf herkennen.
- Zijn er familiefoto's in de lokalen van de kinderen? Wanneer deze aan de muur hangen en een vertrekpunt vormen voor gesprekken met de kinderen over thuis, dan bevordert dit het gevoel van vertrouwelijkheid, zich thuis voelen in de voorziening.
- Kunnen kinderen speelgoed/ spullen van thuis meebrengen om dagelijks 'bruggen' te creëren tussen de thuis- en schoolomgeving?
- Hebben kinderen een persoonlijke plek (box, kastje ...) om hun eigen speelgoed/ spullen te bewaren?
- Is er ruimte voor kinderen om op ontdekking te gaan/ te spelen in het lokaal, maar evengoed ruimte om zich even terug te trekken, te rusten indien nodig?
- Is het lokaal voor de kinderen ingericht in thematische hoeken die de ruimte gemakkelijker 'leesbaar' (begrijpbaar) maken voor kinderen (naast het gegeven dat het kinderen spontaan helpt opsplitsen in kleine groepen)?
- Welke kleuren zijn aanwezig (muren, meubilair ...)? Te felle of te veel kleuren belemmeren de concentratie van kinderen, dus het is aangeraden om zachte, natuurlijke, sobere kleuren te gebruiken voor muren / deuren, wat een 'rustige sfeer' creëert. Wit, gebroken wit en beige zijn goede opties. Kleuren zijn best niet te hard en niet te veel verschillend. Kleine nuances kunnen wel voor een aangename sfeer zorgen.
- Zijn er stoelen/ zetels voor volwassenen in het lokaal? Professionals (en ouders) dienen zich ook op hun gemak te voelen in de klaslokalen / leefgroepen.
- Is het speelgoed / materiaal toegankelijk voor de kinderen? Kunnen ze er zelf aan? Open kasten op kinderhoogte stimuleren hun groei naar zelfstandigheid.

Met betrekking tot de buitenruimtes

- Zijn de buitenruimtes direct toegankelijk vanuit de lokalen? Wanneer er dient gekozen te worden, dan verdienen de jongste kinderen voorrang om direct toegang te hebben tot de buitenruimtes, omdat het op die manier gemakkelijker is voor professionals om effectief gebruik te maken van de buitenruimte.
- Is er een divers aanbod aan materialen en spelmogelijkheden buiten? Zijn er bijvoorbeeld plekken om zich te verstoppen, om zich terug te trekken, om op ontdekking te gaan, om te rennen, te spelen?
- Zijn de buitenruimtes eenvoudig toegankelijk voor kinderen met speciale zorgnoden?
- Uit welk materiaal zijn de buitenspeeltuigen/ faciliteiten gemaakt? Plastic speelgoed wordt doorgaans snel vuil en niet meer zo aantrekkelijk om te gebruiken. Natuurlijke en gerecycleerde materialen zijn interessant om creatieve en uitnodigende 'speel-constructies' op te zetten voor kinderen: autobanden vormen een avontuurlijk parcours, houten balken of stronken vormen treden om tot bij een glijbaan te komen, enzovoort.
- Buiten kunnen kinderen in contact komen met de natuur en haar beter leren kennen. Is er een groentetuin waar kinderen kunnen zaaien en zorg voor dragen? Zijn er 'kleine' natuurlijke momenten die je samen met de kinderen kan waarnemen?
- Kunnen en mogen kinderen zelf naar buiten (flexibel gebruik) of gaan ze altijd gezamenlijk als groep naar buiten? Wanneer binnen- en buitenruimtes aan elkaar grenzen, bevordert dit de zelfstandigheid van kinderen om naargelang hun behoefte zelf te kiezen waar ze willen vertoeven.

- Kunnen de professionals de kinderen die buiten zijn, zien, zonder zelf buiten te hoeven zijn?
- Is er een vorm van continuïteit tussen de binnen- en buitenruimtes door bijvoorbeeld buitenmateriaal (zoals houten blokken) binnen te brengen in de ruimte en omgekeerd?
- In welke mate kunnen kinderen 'risico's' nemen buiten? Laat de ruimte een pedagogie van risicovol spel toe?
- Kunnen kinderen bij elk weer naar buiten? Is er bijvoorbeeld plek om voor alle kinderen laarzen te zetten?

Met betrekking tot de inkom

- Zijn er verwelkomende elementen in de inkom: zoals foto's van de kinderen, planten, kunstwerken van de kinderen ...?
- Zijn er panelen in de inkom die de identiteit van de voorziening weerspiegelen: bijvoorbeeld een paneel met foto's van alle teamleden, een paneel waarop de visie van de OOK op een toegankelijke manier wordt voorgesteld, enzovoort?
- Hebben de kinderen een persoonlijke kapstok (met bijvoorbeeld hun foto bij) in de ingang?
- Zijn er banken of zetels waar kinderen en ouders comfortabel op kunnen zitten wanneer ze zich aan- en uitkleden (schoenen, jas ...)?
- Is er een kapstok voor de jassen van ouders, die hen duidelijk aangeeft dat ze ook welkom zijn om even te blijven?
- Is er een sofa (of iets dergelijks) waar volwassenen welkom zijn om even te blijven zitten en met elkaar in gesprek te gaan, eventueel zelfs met een koffiemachine / thermos ernaast die hen uitnodigt om even te blijven?
- Zijn er 'speelhoeken' aan de ingang die gebruikt kunnen worden doorheen de dag met kleine groepen kinderen en tijdens breng- en haalmomenten?
- Is er ruimte voor buggy's?
- Is de inkom veilig: gelegen aan een oversteekplaats, een kiss & ride, ruimte voor fietsen ...?

Met betrekking tot ruimtes voor gezinnen

- Heeft de voorziening meubilair/ ruimtes waar gezinnen zich welkom voelen, waar ze even kunnen blijven, is er zowel fysiek als spreekwoordelijk ruimte voor ouders aan de ingang, in de lokalen (ouders zijn welkom om binnen te komen) en in de buitenruimtes?
- Zijn er stoelen voor volwassen waar kleine/ grotere groepen ouders samen kunnen komen op een aangename manier?
- Zijn er kapstokken voor de jassen van ouders?
- Is er een lokaal voor ouders (of op z'n minst een hoek), waar ouders even kunnen zitten als ze hun kind brengen/ halen, waar ze in gesprek kunnen gaan en relaties opbouwen met andere ouders of waar ze professionals kunnen ontmoeten?

Met betrekking tot ruimtes voor professionals

- Is er meubilair (zetel, stoelen) voor professionals in de lokalen voor de kinderen?
- Is er een aparte ruimte voor het team, waar alle professionals elkaar kunnen ontmoeten, samen discussiëren en reflecteren?
- Is er ook ruimte voor professionals om even tot rust te komen? De professionals zijn er bij gebaat enerzijds een ruimte te hebben waar ze elkaar kunnen ontmoeten voor werk gerelateerde activiteiten en anderzijds een plek waar ze even kunnen ontspannen. De mate waarin professionals zich goed voelen op een plek, bevordert hun werk.

Een laatste noot met betrekking tot de transities van de ene ruimte naar de volgende

- In het dagelijkse leven in een OOK zijn er verschillende overgangsmomenten (transities), niet enkel bij aankomst en het afscheid, maar doorheen de hele dag (wanneer kinderen van binnen naar buiten gaan, van de ene naar de volgende activiteit, van het klaslokaal naar de slaap- of eetruimte, naar het toilet of een verzorgingsmoment ...).
- De transitie momenten vragen een goede organisatie van tijd en ruimte en zijn afgestemd op de leeftijd en vaardigheden van de kinderen. Je organiseert deze op een zachte en aangename manier voor alle kinderen (het is goed ervoor te zorgen dat professionals niet hoeven te roepen om gehoord te worden of zich niet moeten haasten).
- Ook is het best als kinderen niet te lang hoeven te wachten op plekken die hen weinig mogelijkheden bieden om te spelen, te leren, zorg te ervaren.
- Vaak is de (in)gang een plek waar kinderen vaak even moeten 'wachten' voor ze van de ene naar een volgende activiteit gaan. Als dat het geval is, kan dit meegenomen worden in het opzetten van die ruimte. Soms kunnen kleine elementen al voldoende zijn, zoals een hoek om te spelen of te lezen, enkele planten om te verzorgen, enzovoort.